

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Židovská komunita ve Zruči nad Sázavou

Jewish Community in Zruč nad Sázavou

Jana Augustovová

Vedoucí bakalářské práce: doc. Ph.Dr. Alena Míšková, Ph.D.

Rok 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Židovská komunita ve Zručí nad Sázavou“ vypracovala samostatně, pod vedením doc. PhDr. Aleny Míškové, Ph.D., s použitím uvedených archivních pramenů a literatury.

V Praze dne 21.6.2013

Jana Augustovová

Poděkování

Mé poděkování patří především doc. PhDr. Aleně Míškové, Ph.D. za vedení bakalářské práce, za její cenné rady, odbornou pomoc a připomínky.

Nesmím zapomenout na poděkování pracovníků archivních institucí, které jsem navštívila a to především pracovnícím Státního okresního archivu v Kutné Hoře.

Za poskytnutí svých vzpomínek děkuji panu Josefu Kratochvílovi a panu Josefu Sůvovi.

Anotace

Práce se zabývá zaniklou židovskou komunitou ve Zručí nad Sázavou. Hlavní důraz je kladen na vývoj židovského osídlení ve 20. století.

Práce je rozdělena do několika kapitol. Kapitolou první je Úvod. Ve druhé kapitole je nastíněna historie města Zruč nad Sázavou. Třetí, nejdůležitější, kapitola je věnována vývoji židovského osídlení od počátku do druhé světové války, která znamenala konec židovské komunity ve Zručí nad Sázavou. Čtvrtá kapitola se věnuje historii Dolních Kralovic, pod jejichž náboženskou obec Zruč spadala. Poslední kapitolou je Závěr.

Práce je založena zejména na studiu archivních pramenů. Informace jsou čerpány také ze sekundární literatury.

Klíčová slova:

Židé, Zruč nad Sázavou, holocaust, transporty, židovská modlitebna, holocaust, perzekuce

Abstract

In the thesis author concerns herself with the perished Jewish community in Zruč nad Sázavou. Main accent is put on the development of the Jewish settlement in 20th century.

The thesis is divided into several chapters. The first chapter is an Introduction. History of Zruč nad Sázavou is sketched out in the second chapter. The third, most important chapter, is dedicated to development of the Jewish settlement since the beginning of the World War II, which signified the end of the Jewish community in Zruč nad Sázavou. The fourth chapter deals with the history of Dolní Kralovice and its parish under which Zruč belonged to. The last chapter is the conclusion.

The thesis stands mainly on study of archive sources. Data are also derived from the secondary literature.

Key words:

Jews, Zruč nad Sázavou, Transports, Jewish prayer, Holocaust, Persecution

Obsah

1. Úvod	7
1.1.Prameny a literatura	8
2. Město Zruč nad Sázavou	11
2.1.Poloha města Zruč nad Sázavou a přírodní poměry	11
2.1.1 Poloha města Zruče nad Sázavou	11
2.1.2 Přírodní poměry	11
2.2.Historie města Zruče nad Sázavou	13
2.2.1. Vznik města a jeho názvu	13
2.2.2. Město Zruč nad Sázavou od svého vzniku do počátku 19. století	14
2.2.3. Město Zruč nad Sázavou v 19. a na počátku 20. století	15
2.2.4. Zruč nad Sázavou v předvečer 1. světové války	18
2.2.5. První světová válka ve Zručí nad Sázavou	19
2.2.6. Meziválečné období ve Zručí nad Sázavou	23
2.2.7. Druhá světová válka ve Zručí nad Sázavou	28
2.2.7.1 Poslední dny 2. světové války ve Zručí nad Sázavou	32
2.2.8. Zruč nad Sázavou od roku 1945 do současnosti	42
3. Židovská komunita ve Zručí nad Sázavou	43
3. 1. Vývoj židovského osídlení ve městě od počátku do 30. let 20. století	43
3. 2. Židovské perzekuce	45
3. 3. Transporty Židů ze Zruče nad Sázavou	51
3. 4. Židovské rodiny ve Zručí nad Sázavou	60
3.4.1. Benešovi	60
3.4.2. Hochbergovi	60
3.4.3. Löwenthalovi	61
3.4.4. Metzgerovi	61
3.4.5. Ohrensteinovi	61
3.4.6. Reiterovi	64
3.4.7. Roubíčkovi	64
3.4.8. Schulzovi	64
3.4.9. Svobodovi	65
3. 5. Židovská modlitebna ve Zručí nad Sázavou	65
4. Židovská komunita v Dolních Kralovicích	67

4.1.Historie městečka Dolní Kralovice	67
4.2.Židovská komunita v Dolních Kralovicích	68
5. Závěr	73
Použité prameny a literatura	74
Seznam obrazových příloh	77
Přílohy	78

1. Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila vývoj židovského osídlení ve městě Zruč nad Sázavou. Obec leží ve Středočeském kraji. Městečko je vzdáleno asi 36 kilometrů jihozápadně od bývalého okresního města Kutná Hora. Podle posledního sčítání obyvatelstva žije dnes ve městě 4 965 obyvatel.¹

Toto téma jsem si nevybrala náhodně. Myslím si, že student si pro svou bakalářskou práci volí téma, které je mu nejbližší. Já sama jsem si téma zvolila proto, že ze Zruče nad Sázavou pocházím a velmi mě zajímá vše, co se týká historie tohoto malebného městečka. Zruč nehrála ve vývoji českého státu příliš významnou roli. Město nabylo na významu až v první polovině 20. století, kdy do Zruče přišla firma Baťa.

Když se zamyslím, proč jsem se rozhodla psát právě o židovské komunitě, musím říci, že ve mně zvítězila zvědavost. Věděla jsem, že zde sídlil náboženský spolek. Dále jsem věděla, že zde několik desítek Židů před válkou žilo. Nic víc. Proto jsem se rozhodla psát práci právě na toto téma. Zajímalo mě, jak se počet židovských obyvatel ve Zručí měnil v průběhu staletí. Zajímalo mě, čemu se věnovali, čím se živili a kde žili. Dále jsem chtěla vědět, proč zde v současnosti již žádní Židé nežijí.

Ráda bych se ve své práci zaměřila na vývoj židovského osídlení ve Zručí nad Sázavou. Především bych se chtěla věnovat židovskému osídlení ve dvacátém století. Zvláště se chci zaměřit na hrůzné události druhé světové války, které zapříčinily skutečnost, že zde v současnosti žádní Židé nežijí.

Dvacáté století je mi z dějinných období nejbližší. Jeho nesporným kladem je velmi dobrá dostupnost historických pramenů, ale také to, že je možné najít pamětníka. Dle mého názoru přiblíží pamětník dějinnou událost daleko lépe než jakýkoliv jiný historický pramen.

Židovská tematika je zpracována v nepřeberném množství literatury. Nicméně, jen velmi malé množství z nich se nevěnuje konkrétně židovským obyvatelům Zruče nad Sázavou. Proto jsem se rozhodla zaměřit se blíže na židovskou komunitu ve Zručí nad Sázavou. Myslím si, že je nutné zpracovat osudy všech občanů, kteří zbytečně zemřeli kvůli psychopatické nacistické ideologii. Jejich příběhy by měly být varováním. Tyto osoby by nikdy neměly být zapomenuty. Bylo by omylem myslet si, že se hrůzné události druhé světové války nemohou opakovat. V každé

¹ www.mesto-zruc.cz. [online]. [cit. 2013-04-17].

společnosti se najde spousta rasově nesnášenlivých občanů. Záleží pouze na společnosti, jak se s takovými tendencemi vyrovná.

Chtěla bych, aby má práce připomněla osudy posledních židovských obyvatel ve Zruči.

1.1. Prameny a literatura

Protože literatury o židovském osídlení ve Zruči nad Sázavou není mnoho, opírám se ve své práci především o archivní prameny. Nejvíce materiálu jsem získala ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře. Zde jsem studovala „Archiv obce Zruč nad Sázavou“. Nejvíce materiálu jsem získala ze spisu „Židé“, v němž najdeme vyhláška, zákazy, seznamy Židů, seznamy jejich majetku, soupisy zaměstnání a další.

Dalším prostudovaným spisem je spis „2. světová válka“, v němž nalezneme různé novinové články, oběžníky, vyhlášky, sběr zvonů, jazykovou úpravu. Velmi důležitou součástí tohoto spisu je grafický materiál, který skýtá různé plakáty a jiné.

Dalším prostudovaným spisem je „KLV Lager“, kde jsem bohužel našla pouze policejní hlášení ubytovaných německých příslušnic pro NSDAP v Jihlavě. Nic z tohoto spisu jsem ve své práci nepoužila.

Nedílnou součástí fondu jsou pamětní knihy města Zruč nad Sázavou, použila jsem je zvláště v kapitole o historii města Zruč nad Sázavou.

Pravděpodobně nejdůležitější institucí, kde jsou uloženy materiály k židovským obcím v České republice, je Archiv Židovského muzea v Praze. Není zde přímo fond „Židovská náboženská obec ve Zruči nad Sázavou“, ale je zde fond „Židovská náboženská obec v Dolních Kralovicích“. Tento fond samozřejmě neunikl mé pozornosti. Je zde možno nalézt stanovy ŽNO a pohřebního bratrstva, zápisy ze schůzí, knihu hrobů, pamětní knihu atd. Našla jsem zde několik poznámek o Zruči nad Sázavou.

Za velmi významný zdroj informací považuji „Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích“, dostupné z www.badatelna.cz. Odtud čerpám většinu svých informací o životopisných datech příslušníků židovského náboženského spolku ve Zruči nad Sázavou.

Velmi významným zdrojem mi byla sekundární literatura, jejíž seznam příkládám v závěru práce.

Nejdůležitějším zdrojem informací o židovských obyvatelích Zruče byla „Terezínská pamětní kniha“, která je plná pomyslných pomníčků, které čtenáře informují o osudech obětí nacismu.

Co se týká perzekucí židovského obyvatelstva, použila jsem knihu Heleny Krejčové, Jany Svobodové a Anny Hyndrákové – „Židé v protektorátu: Hlášení židovské náboženské obce“. V ní jsou obsaženy dokumenty, vyřazující židovské obyvatele z hospodářského a společenského života.

K tématu své bakalářské práce jsem nejvíce používala regionální literaturu.

Co se týká historie, byl mi nejcennějším zdrojem informací sborník vydaný u příležitosti 40. výročí osvobození, které bylo zároveň výročím 650. let od vydání první listinné zprávy o Zruči nad Sázavou - „Zruč nad Sázavou včera a dnes“. Ve sborníku je obsaženo několik článků o městě, přírodních podmínkách, místních názvech apod.

Dalšími knihami, které se zabývají zručskou historií jsou výpravné publikace Františka Plevy - „Toulky vrchovinou“, „Sázava milovaná“ a „Želivka, naše řeka“. Ve všech třech publikacích je popisována historie a současnost kraje, který leží po obou březích řeky Sázavy a Želivky. Jsou zde občasné zmínky o židovské komunitě ve Zruči. Jde však o několikavěté konstatování faktu, že druhá světová válka znamenala pro židovské obyvatele Zruče zkázu.

Ve zmíněných publikacích nenajdeme příliš mnoho zmínek o židovské komunitě. Výjimku tvoří kniha Marka Lauermanna a Blanky Rozkošné - „Židé na Kutnohorsku: Osídlení na kutnohorském venkově“. Kniha čtenáře seznámí s historií, památkami a osobnostmi židovského původu na Kutnohorsku.

Za velmi významný zdroj informací považuji rozhovor s pamětníky. Za účelem zjištění židovského osídlení ve Zruči nad Sázavou jsem navštívila pány Josefa Kratochvíla a Josefa Šůvu. S nimi jsem rozhovor dělala osobně. Použila jsem i vzpomínky pana Bohumila Mladého, Františka Navrátila a Jaromíra Krýzy, které jsem získala z citovaných periodik a dopisu.

Výše zmíněné publikace jsem ve své práci použila nejvíce. Kompletní seznam použité literatury a webových zdrojů přikládám na konci práce.

2. Město Zruč nad Sázavou

2.1. Poloha města Zruče nad Sázavou a přírodní poměry

2.1.1. Poloha města Zruče nad Sázavou

Zruč nad Sázavou leží na samé jihozápadní hranici bývalého okresu Kutná Hora v údolí vytvořeném nádherným meandrem Sázavy, k němuž se přimyká po pravém břehu i město.² Územím města protéká řeka Sázava, která do něj vstupuje z východu u zručského nádraží v nadmořské výšce 330 m. n. m. a opouští je na severozápadě v nadmořské výšce 332 m n. m. V tomto místě si musela po milióny let klesat cestu masivem Chabeřických skal (399 m. n. m.), který je velkolepým monumentem její erozivní činnosti.³ Řeka Sázava na teritoriu města přijímá dva přítoky: Hodkovsko-Ostrovský a Pardidubský potok (po pravém břehu). Nejvyšší bod v nejbližším okolí města se nazývá vrch Babka, který měří 440 m. n. m. a nachází se severně od města. Od severovýchodu se k městu těsně přimyká jako přirozený val kopec Demlýnek – 395 m. n. m. Na protějším břehu dosahuje křižovatka silnic U lípy nadmořské výšky 398 m. n. m.⁴

2.1.2. Přírodní poměry

Skalní podklad je z hlediska geologického vývoje Země na území Zruče tvořen krystalickými břidlicemi. *Tyto horniny vznikly překrystalizováním většinou původních usazenin v hlubších částech zemské kůry vlivem vysokých tlaků a teplot. Geologové řadí tyto horniny k celku moldanubika. Jsou starohorního stáří. Pararuly, které se zde vyskytují, patří k nejstarším horninám na území okresu.⁵ Protože celek moldanubika nebyl pravděpodobně od svrchních starohor nikdy*

² SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.5

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž.

pokryt mořem, je výskyt nerostů a hornin v této oblasti poměrně chudý. Ze třetihor pocházejí ložiska písků na Domahoři, která jsou však z velké části zakryta hlínou a spraší.

Přírodní poměry na Zručsku jsou charakteristické stykem jednotvárné českomoravské lesní květeny s teplomilnou suchomilnou květenou, která má svůj původ v Uherské nížině a v oblastech Černého moře. *Teplomilná flóra i fauna se k nám šířila především ze středního Povltaví podél toku Sázavy, ale i jinými cestami.*⁶

Původní druhy hájových a lesních porostů vymizely v důsledku osidlování krajiny, rozvoje zemědělství, velkého objemu zemních a stavebních prací a změny lesního hospodářství v 18. a 19. století. Dokladem původního porostu jsou dochovaná místní jména dosud užívaná v katastrálních a zeměpisných mapách – Dubina. Zdejší kraj byl odlesňován už v raném středověku mimo jiné pro potřebu hutního průmyslu v rudním kutnohorském okrsku, který spotřebovával ohromné množství dříví.

Lesy v okolí města jsou po botanické stránce zastoupeny převážně porostem smrku ztepilého s příměsí jedle bělokoré, borovice lesní, černé a vejmutovky, javoru klenu, jilmu habrolistého, habru obecného, buku lesního, dubu letního a jeřábu.

Typickými obyvateli okolních lesů jsou – veverka obecná středoevropská, kuna lesní, liška obecná, srnec obecný západoevropský. Občasný je výskyt prasete divokého nebo přísně chráněného netopýra. Z ptáků zde mimo jiné nalezneme sojku, straku, kosa černého, strakapouda velkého, vlaštovku obecnou atd.

V úseku řeky Sázavy na zručském území se můžeme setkat s kaprem, cejnem, tloušťem, línem, ploticí, štikou, candátem atd.

*Ze zemědělského hlediska patří Zruč do bramborářské oblasti.*⁷ Půda je hnědozemního typu.

*Krajina a příroda jsou největším bohatstvím obyvatel zdejšího kraje.*⁸

⁶ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S. 5

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž.

2.2. Historie města Zruče nad Sázavou

2.2.1. Vznik města Zruče nad Sázavou a jeho názvu

Vznik města je zahalen rouškou tajemství. Pravděpodobně vzniklo obdobným způsobem jako jiná osídlená místa v raném středověku. *Na západním konci skalnatého ostrohu nad řekou byla zbudována hrazená tvrz. Jejím původním posláním bylo zřejmě zajištění bezpečnosti na jedné z odboček obchodních stezek, které tenkrát Posázavím vedly nebo se teprve zřizovaly. V blízkosti hradiště byla zanedlouho zbudována i vesnice.*⁹

V 10. Století, kdy se začal vytvářet přemyslovský stát, byly české země poměrně řídko osídleny. *Rozsáhlé hornaté oblasti v pohraničí i ve vnitrozemí byly pokryty pásy těžko proniknutelných lesů.*¹⁰ Stejný obraz pravděpodobně skýtalo Posázaví. V roce 1032 byl založen Sázavský klášter, který se stal opěrným bodem osídlování v této oblasti.

Horečnaté osídlování ve 13. a 14. století přivedlo pravděpodobně obyvatele až na území Zruče. *Zdejšími hustými a těžko prostupnými lesy začali pronikat první kolonizátoři. Jednalo se zřejmě o mnichy a kolonizátory vysílané do těchto končin ze Sázavského kláštera, založeného v roce 1032.*¹¹ Samotný vznik Zruče je datován mezi rok 1032 (založení Sázavského kláštera) a rok 1150, který byl nalezen ve zručském kostele povýšení svatého Kříže. Tomu odpovídá i to, že zdejší kostel byl na počátku 14. století titulován již jako kostel farní a než se jím stal, musel prodělat určitý vývoj a dosáhnout určitého politického i hospodářského významu, stejně jako místo, ke kterému patřil.¹²

Hradiště, které se zde nacházelo, bylo obtékáno od východu potokem – staročesky ručejem a řeka, do které se potok vlévá, ubíhala pod hradem bystře –

⁹ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S. 10.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ PLEVA, František: *Toulky vrchovinou*. 2. vyd. Grafická úprava: František Pleva. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2007. 337 s. ISBN: 978-80-86559-65-0., S.190

¹² Zručský kostel byl pravděpodobně založen za vlády Přemysla Otakara II. Jeho původ je však nejasný, protože základy kostela zanikly při požáru, který zachvátil městečko 6. dubna 1781. Na stavbě kostela je patrné několik stavebních slohů – klenby jsou slohu románského, jižní vchod a presbytář jsou slohu gotického a vnitřní zařízení nese znaky slohu barokního.

„ruče“. Proto mohl být název „Zruč“ – „Zruč“ odvozen i od těchto ve středověku často užívaných slov¹³. Podle názvu města historikové soudí, že zřejmě není zemanského původu, neboť nenesé jméno svého zakladatele.

2.2.2. Město Zruč nad Sázavou od svého vzniku do počátku 19. století

První zmínka o Zručí nad Sázavou pochází ze 14. století. Konkrétně z 27. listopadu 1334, kdy Jindřich ze Zruče zadal podací právo k obsazování zručského kostela křížovníkům Zderazského kláštera v Praze.

Od roku 1335 byl držitelem zdejšího hradu Petr z Orlika, který byl zároveň patronem zdejšího kostela a majitelem nedalekého Hodkova. *Jeho bratr Václav v té době zastával úřad faráře, z čehož je patrné, že právo obsazovat místní faru a kostel měli opět místní feudálové. Petrem z Kolovrat začala téměř dvousetletá éra panování Kolovratů¹⁴ na Zručích*, kterou ukončily husitské války. Všichni Kolovraté byli stoupenci husitské revoluce. Podepsali stízný list českých pánů proti upálení Jana Husa.

Dalším rodem, který se významně vepsal do historie města byli Kalenicové. Prvním držitelem Zruče, který pocházel z tohoto rodu, byl Jiřík Kalenic z Kalenic. Za Kaleniců prožila Zruč nebývalý rozkvět, díky němuž byla v roce 1561 povýšena na město se všemi městskými právy. Rodový znak Kaleniců (stříbrné buvolí rohy v červeném poli) se stal základem městského erbu a městské pečeti. Dodnes má Zruč ve znaku kalenický erb. Posledním příslušníkem tohoto rodu, který Zruč vlastnil, byl Albrecht Bavor z Kalenic, který se dědictví ujal v roce 1615. Protože se však aktivně zúčastnil událostí, které vyvrcholily povstáním českých stavů, nezůstal ušetřen represálií, ke kterým později došlo. Zručský statek i hrad s městečkem mu byly v roce 1623 zabaveny. Zaplatit musel i tzv. klíčné, tj. pokutu 100 dukátů ve zlatě.

¹³ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.10

¹⁴ Rod Kolovratů se v průběhu 13. století odštěpil od rodu Janoviců, jehož původním zakladatelem je podle kroniky řečeného Dalimila samotný Lučanský kníže Vlaslav. Nejslavnějším příslušníkem tohoto rodu je Jan z Polné, jehož považujeme za zakladatele rodu Kolovratů. O Kolovratech se začíná psát od roku 1347. Ve 14. století ovládal tento rod několik hradů a statků na Čáslavsku – Zbraslavice, Slavošov, Zruč atd.

V době třicetileté války zručské panství chátralo. V roce 1781 zámek postihla tragédie – vyhořel. *Při požáru byla zničena umělecká výzdoba zámeckých interiérů. Shořel i celý zámecký archiv. Po požáru bylo provedeno jen několik nejn nutnějších oprav.*¹⁵

Od této doby se na Zruči často střídali majitelé. Jedním z nejznámějších byl oddaný stoupenec habsburské monarchie Verián z Windischgraetzu, jehož navštěvoval nechvalně proslulý kancléř Metternich.

2.2.3. Město Zruč nad Sázavou v 19. a na počátku 20. století

V roce 1872 koupil Zruč známý český politik, publicista, Jan Stanislav Skrejšovský. Za zručský dvůr zaplatil sumu 810 000 zlatých a 100 dukátů ve zlatě¹⁶. *Přišel sem před volbami do českého sněmu v roce 1872. Vedl stejně jako Karel Havlíček Borovský ostrý politický boj proti rakouské vládě. Byl důvěrným přítelem Františka Palackého, kterého podle ústní tradice doprovázel v roce 1867 při jeho cestě do Moskvy u příležitosti Slavjánské národohospodářské výstavy. Hlásil se vždy okázale k myšlence soudružnosti s východními Slovany.*¹⁷ Staral se o hospodářské i kulturní povznesení zdejšího kraje. V roce 1872 v Hodkově založil veřejnou knihovnu, v roce 1873 založil ve Zruči záložnu, v roce 1875 byl spoluzakladatelem sboru dobrovolných hasičů ve Zbraslavicích. Protože byl po požáru v roce 1871 zručský hrad neobyvatelný, strávil první léta svého pobytu především v Hodkově. Ani zde se však nevyhnul útokům rakouské policie a svých politických odpůrců, kteří se ve dne v noci usilovně pídili po písemných dokladech jeho protirakouské činnosti. Jejich snaha byla nakonec úspěšná. Jan Stanislav Skrejšovský byl odsouzen k 18 měsícům žaláře. Pobyt ve vězení značně podlomil jeho zdraví. Zemřel ve Vídni ve věku dvaapadesáti let.

¹⁵ PLEVA, František: *Sázava milovaná*. 1. vyd. Grafická úprava: František Pleva a Lukáš Bártů. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2005. 365 s. ISBN: 80-86559-38-6., S.191

¹⁶ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.13

¹⁷ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.14

Roku 1878 koupila Zruč a Zbraslavice ve třetí veřejné dražbě Živnostenská banka. Za zručný velkostatek zaplatila 353 050 zlatých¹⁸. Poté zde hospodařili různí nájemníci.

Roku 1885 přišel do Zruče Jan Schebek s chotí Marií. Jan Schebek pocházel z rolnické rodiny ze Šťáhlav v rokycanském okrese. Svou kariéru započal jako adjunkt v studeneckém cukrovaru hraběte Waldsteina. Později vstoupil do služeb podnikatele železničních staveb Kleina. V jeho službách se mu podařilo nastřádat nemalé jmění. Poté začal podnikat samostatně. Podílel se na výstavbě drah v Sedmíhradsku, na stavbě rakouské severozápadní dráhy Pardubice – Liberec, dráhy Františka Josefa aj¹⁹. Svou činností zbohatl. Jeho jmění se odhadovalo na 12 – 16 milionů zlatých.²⁰ Ačkoli je v některých publikacích uváděn jako inženýr, podle svědectví MUDr. Josefa Koblížka, které je zmíněno v kronice města, inženýrem nebyl.²¹ Zruč odkoupil v roce 1885. K zručskému velkostatku patřily statky ve Zbraslavicích, Krasoňovicích a Hodkově. Celé toto panství odkoupil za 750 000 zlatých.²² Vedle Zruče mu patřily ještě velkostatky Tvarošovice (v benešovském okrese) a Jablonná u Neveklova. V Praze vlastnil palác v Bredovské ulici č. p. 5 a mnoho jiných nemovitostí.²³ V roce 1888 rozšířil svůj majetek o dvůr v Ostrově, který odkoupil za 175 000 zlatých.²⁴ Poprvé navštívil své panství ve Zručí v roce 1885. Zručského panství si však neužíval dlouho. Zemřel v Praze 18. března 1889 ve věku 74 let.²⁵ Po jeho smrti zdědil majetek jeho syn Adolf, inženýr železničních staveb, který byl za svou politickou činnost povýšen do šlechtického stavu s titulem - „baron, šlechtic ze Schebků“. Dostal také rodinný erb – šikmo dělený štít s třemi červenými pruhy a bílou linií. Jeho žena, hraběnka Emma, se zasloužila o velkou přestavbu zručského zámku, která započala v roce 1891. Zámek byl přestavěn v gotickém slohu. Přestavbu navrhoval architekt Jan Vejrych. Byla přistavěna nárožní věž, staré pevnostní bašty byly uvedeny do původního stavu, proběhla i přestavba interiérů. Okolí zámku se po rozboření hospodářského dvora

¹⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

proměnilo v rozsáhlý park. Rekonstrukce ho stála 250 000 zlatých²⁶. Adolf Schebek zemřel v roce 1911.

Po jeho smrti se panství rozdělilo na dvě části. Hodkov a Zbraslavice zdědil Adolf Schebek. Zruč s přílehlými dvory Domahoří, Měchonicemi a Želivem zdědil jeho bratr Jan Schebek. Jan Schebek se oženil s německou baronkou Glaudinou ze Schmyringu. Jeho druhá manželka byla také německé národnosti. Jeho děti vychovávaly německé vychovatelky a vyučovali je němečtí učitelé. Zručským zámek se po roce 1918 rozléhala pouze němčina.²⁷

Sociální poměry se nezměnily ani v 19. století. Vypadalo to, že se ve Zručí chudoba usídlila natrvalo. Rolníci se nadále dělali na vzdálených pozemcích, dělníci pracovali za nízké mzdy u dvora, v panském pivovaře, v židovské koželužně nebo v milířové cihelně. Vzestup přinesla městečku i širokému okolí stavba železnice, na níž získalo práci mnoho obyvatel Zruče i okolních osad. Konečně se zlepšily sociální podmínky obyvatel. Rolníci si vydělali, pracovat chodili i menší rolníci se svými syny. Chudý kraj ožil jiným životem. Začátky výstavby však nebyly lehké. Majitelé pozemků požadovali nesmyslně vysoké ceny za pozemky, lidé napadali měřiče tratí a jinak mařili výsledky jejich práce. Ve Zručí i širokém okolí nastal v době výstavby tratě čilý ruch. *Přišli sem i mnozí „bratránci“ (potulní lidé), kteří se zde ucházeli o práci. Byli ubytováni ve vesnicích podél tratí, na půdách, ve stájích, stodolách i černých komorách vesnických chalup. Byli mezi nimi zběhlí studenti, nedostudovaní právníci, bohoslovci. Mnozí z nich chodili bosí a otrhaní.*²⁸ Většina z nich úplně propadla alkoholu, za nějž utrácela celou mzdu. Odborné práce při ražení mostů a tunelů prováděli Vlaši, Chorvati a Slovinci, které obyvatelé nazývali - „Taliány“. O víkendech hostince kolem tratí jen hučely. Pranice se staly běžnou součástí chodu hostinců. V krátké době byly vykonány obrovské práce ve skalách sázavského údolí. Práce rostla dělníkům pod rukama, takže Posázavská dráha, tolik významná pro naši krajinu, byla dokončena na úseku z Čerčan do Kácova na podzim 1900. O rok později pokračovala výstavba na trase přes Zruč, Ledeč až do Světlé. Dále se jednalo o výstavbě lokální dráhy z Kutné Hory do Zruče.

²⁶ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

²⁷ Po druhé světové válce se Jan Schebek přestěhoval do své vily v nedalekých Měchonicích. Odtud vedl zákulisní boj o znovuzískání zámku i velkostatku. Spory o zámek skončily až v roce 1949, kdy zámek definitivně připadl zručské obci.

²⁸ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.20

Doprava na posázavské dráze byla slavnostně zahájena 23. září 1903.²⁹ První vlak, jímž přijelo mnoho hodnostářů a funkcionářů, uvítali místní obyvatelé za zvuku hudby a střelby z hmoždířů. Následujícího dne začala fungovat pravidelná doprava. Denně jezdily dva vlaky směrem na Světlou nad Sázavou a dva směrem na Kácov. Prvním přednostou zručské stanice se stal František Pírko. Zřízením železnice byla Zruč rázem dostupná, což mělo za následek vzrůst cestovního ruchu. Cestu do Zruče nacházelo rázem více turistů, kteří se stali významným zdrojem příjmů zručského obyvatelstva.

Výstavba železnice měla ale i svou stinnou stránku – urychlila proces zániku některých povolání – vorařů a formanů. Také trvalo značnou dobu, než se podařilo překonat odpor některých místních obyvatel k technickým novotám. Lidé i nadále raději chodili pěšky na vlak do Kutné Hory nebo do Benešova, než aby přijali myšlenku výstavby železnice ve městě.

2.2.4. Zruč nad Sázavou v předvečer 1. světové války

V době před první světovou válkou se Zruč stala dočasným domovem českého spisovatele Jana Vrby. Zdejší kraj mu učaroval natolik, že o tomto kraji sepsal knihu próz Sázava. Kniha je důležitá dodnes, protože zachovává obraz tehdejších poměrů.

Podle sčítání obyvatel z roku 1901 žilo ve Zručí 734 obyvatel. Z nichž 704 bylo katolíků a 30 Židů. Zruč tvořilo 106 domů. Další sčítání obyvatel proběhlo v roce 1911, výsledky ukazuje následující tabulka³⁰:

Počet obyvatel	Národnost					Náboženství			Počet domů
	Mužů	Žen	Češi	Němci	Jiné	Katolíci	Pravoslavní	Židé	
Osady									
Zruč	407	423	825	4	1	810	2	18	119
Domahoř	28	20	48			48			8
Dubina	68	61	129			129			23

²⁹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou Pamětní kniha města 1902 - 1945

³⁰ Tamtéž.

Pohled	70	92	162			160		2	24
celkem	573	596	1164	4	1	1147		20	174

Lidé obývali většinou přízemní domy s dvorem a hospodářskými budovami. Centrem Zruče bylo čtverhranné náměstí vysázené lipami. Na náměstí se nacházela pošta, radnice, synagoga a bývalá vinopalna. Obyvatelstvo se živilo převážně hospodářstvím a chovem dobytka. Průmysl ve Zruči nebyl.

Všední život ve Zruči probíhal jednoduše a prostě. Ráno šel každý za svou prací a večer ožil místní hostinec. Hostinců existovalo ve Zruči na začátku století hned několik. Místní sousedé a hospodáři navštěvovali hostinec U Kuklů na náměstí, který navštěvovali i hospodáři z nedalekých Nesměřic, Onšovce, Bud a Horky. U Kuklů se nacházela i společenská místnost hasičů. Lidé ze dvora, baráčníci a podruzi navštěvovali hostinec U Labutě a druhořadou hospodu Na Ostrově. Hostincem, v němž se soustředila lepší společnost, byl hostinec U Jelena, také se mu říkalo U Klatovských. Zde měl svou klubovnu Sokol. Ke Klatovským často zavítal zámecký vychovatel Žahour, který bavil místní obyvatelstvo historkami ze zámku. U nádraží se nacházel ještě hotel Perun, který byl pro místní občany trochu „z ruky“.

Spolkový život v obci se soustřeďoval ve spolku dobrovolných hasičů, v Sokole a v okrašlovacím spolku. Duševní osvěžení občané nacházeli v hudebním, čtenářském a divadelním kroužku.

2.2.5. První světová válka ve Zruči nad Sázavou

První světová válka vpadla do života městečka krutě a neurvale. Nejvíce dolehla na zručskou chudinu. S sebou přinášela hlad a krutou bídu. Ve Zruči se rázem zastavil kulturní a společenský život. Bylo zavedeno vázané hospodářství, podle kronikáře však nebylo do podrobností propracováno. Kruté situace využívali lichváři a keřasové, kteří prodávali na černo za vysoké ceny. Zbohatli obchodníci, řezníci, mlynáři a sedláci.

V prázdných bytech vlastníků domů žili běženci z východní fronty, Poláci, kteří sem přibyli hned na začátku války a zůstali zde přes zimu. Z jižní fronty zde

žili Italové z Tyrol. Běžencům se podle kronikáře vedlo celkem dobře. Dostávali podporu, šaty, boty a prádlo.

Ženy, jejichž muži bojovali na frontě, dostávaly od státu podporu. V 1. roce války podpora činila 20 haléřů na matku a po 10 haléřích na každé dítě, v dalších letech války dostávala matka 1 K na sebe a na každé dítě 40 h.³¹ Z podpory byly strhávány různé poplatky. Protože v té době patřila Zruč do Dolnokralovického okresu, musely si ženy docházet pro podporu do Dolních Kralovic.

Protože muži byli na frontě, museli práci obstarávat starci, ženy a děti. Většinou pracovali za potraviny. Potraviny dostávali na lístky. Na ty pak sháněli cukr, chleba, mouku. Lístkům se říkalo cukřenky, chleбенky, moučeny. Potravin bylo velmi málo, nezřídka se stalo, že se ani na lístek přiděl potravin nedostal. Také ostatní potraviny se opatřovaly velmi těžce. Chléb se pekl z ječné nebo kukuřičné mouky a z brambor. Byl nekvalitní, drobivý a nedal se z něho ukrojit krajíček. Některé věci nebyly k sehnání vůbec – mýdlo, káva, pivo (na konci války se již nevařilo, kvůli nouzi o pšeničnou mouku).

Hospodáři nechtěli dodávat své výrobky. Nutily je však k tomu vojenské rekvisice. Hospodáři před nimi schovávali obilí, mouku, brambory do skrýší v lesích, nebo je zakopávali do země.

Lidé veřejně projevovali své protirakouské smýšlení. Nikdo se se svým názorem neskrýval. Na Františka Josefa se zpívali posměšné písně. Zvláště v oblíbené měli lidé parodie na rakouskou hymnu.

V posledním roce války se vojáci, kteří přišli domů na dovolenou, již nevraceli ke svým jednotkám. Skrývali se doma, u příbuzných i jinde. Mladí četníci neměli snahu je hledat, případně rodinu o domovní prohlídce předem informovali. Nenašli-li nikoho v domě, od další prohlídky upouštěli. Vojáci si dovolenou také vykupovali. V kronice je psáno, že kdo upsal 200 korun na válečnou půjčku, dostal dovolenou.

Na podzim se válka chýlila ke konci. Oběma stranám docházely síly. Byly promarněny miliony lidských životů. Do Zruče se více nevrátilo 29 mužů. Na

³¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

Domahoř 2 a na Dubinu také 2. 28. října válka skončila. Vznikl svobodný a samostatný československý stát. Splnila se tak přímo věštecká slova učitele národů J. A. Komenského: „Vláda věcí našich opět se vrátí do našich rukou.“³² Do Zruče se zpráva o konci války dostala večer 28. října. Na domech zavlály prapory, po městě se rozléla radost. Ráno 29. října se do školy dostavil zručský starosta MUDr. Josef Svoboda a všem třídám oznámil samostatnost československého státu. Poté žáci dostali na neurčitou dobu školní volno. Večer téhož dne bylo městečko slavnostně osvětleno, střílelo se a městečkem procházel průvod za účasti místních korporací, spolků a veškerého obyvatelstva. Do kroku vyhrávala hudba. Průvod byl zakončen před radnicí proslovem pana starosty. Starosta vyzval všechno občanstvo místní i okolní, aby se 3. listopadu dostavilo na Velkou národní slavnost.³³

Oběti 1. světové války ve Zruči nad Sázavou

1. A. Adrián
2. J. Adrián
3. R. Adrián
4. Frant. Březina
5. J. Bobek (Dubina)
6. Frant. Čunát
7. František Edr
8. František Ecart (Domahoř)
9. J. Frydrych
10. Frant. Hofman
11. František Janata
12. Č. Klatovský

³² JANATOVÁ, Jiřina. *Almanach*. Zruč nad Sázavou : Městský úřad Zruč nad Sázavou, 1999. 61 s.

³³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

13. *V. Lébl*
14. *J. Lustik*
15. *Ant. Málek*
16. *B. Málek*
17. *J. Marhan*
18. *K. Ohrenstein*
19. *Ing. G. Pick*
20. *V. Port*
21. *Ant. Procházka*
22. *J. Rejnek*
23. *Jar. Smítka*
24. *J. Smítka (Dubina)*
25. *J. Studecký*
26. *Ant. Šanda*
27. *Ant. Šindler*
28. *J. Touška*
29. *Ant. Tuček*
30. *Ant. Vilím (Domahoř)*
31. *Ant. Vodička*
32. *V. Vojtíšek*
33. *Frant. Vorel*

2.2.6. Meziválečné období ve Zruči nad Sázavou

Říjen 1918 měl s sebou přinést demokracii, rovnoprávnost a svobodu. Skutečnost však tato očekávání nenaplnila. Ve Zruči se i nadále nedostávalo pracovních míst. Mladí odcházeli za prací do větších měst.

Pozemková reforma, prováděná v roce 1925, přinesla obyvatelům Zruče pouze zklamání. Podle ní bylo z velkostatku Jana Schebka rozparcelováno celkem 35 ha 56 a a 44 m polí, která byla přidělena místním uchazečům.³⁵ Půda však nebyla příliš úrodná. *Před uzákoněním reformy prodal v roce 1923 spěšně dvůr v Želivci.*³⁶

V roce 1921 proběhlo sčítání obyvatel, výsledky byly následující³⁷:

Politická obec	Počet				Náboženství					
	Domů	Bytů	Mužů	Žen	Řím. kat.	Čes.sl.	Evang.	Židé	Jiné	Bez vyznání
Zruč	125	249	385	439	692	66	1	21		44
Dohahoř	8	8	23	24	27					20
Dubina	24	23	66	61	122	5				
Pohleď	25	27	56	79	134				1	
Měchonice	7	9	20	25	45					
Celkem	189	316	550	628	1020	71	1	21	1	64

Vztah místního obyvatelstva k vrchnosti byl podle městské kroniky uspokojivý. Pracující lid na panském si stěžoval na hubené výdělky, obchodníci se rozčilovali nad protěžováním žida Picka, u něhož byl častým hostem zámecký vychovatel Žahour. Pick měl na skladě všechno možné zboží a pro velkostatek vždy všechno ochotně sehnal. Majitelé hospodářství nebyli spokojeni s nájmem z honitby a náhradami za škodu, kterou působila zvěř. Chudině a pracujícímu lidu se nelíbil hubený výdělek, kterým baron odměňoval jejich těžkou dřinu na svých polích.

³⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

³⁵ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

³⁶ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.21

³⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

Zruč v této době měla zemědělský charakter. Průmysl se zde neprovozoval.

Kulturní život po vzniku samostatného státu vzkvétal. V roce 1919 byl ve Zručí založen Včelařský spolek, v roce 1924 následoval Rybářský spolek. Pro sportovní nadšence byl v roce 1925 založen fotbalový klub SK Zruč. Kopaná byla ve Zručí sportem číslo jedna.

*Obraz politických poměrů na počátku dvacátých let je charakterizován existencí pěti politických stran: národních socialistů, národních demokratů, agrárníků, živnostníků a sociálních demokratů.*³⁸ V roce 1925 byla založena Komunistická strana ve Zručí. Zakládajícími členy byli Josef, Antonín a František Procházkovi, František Stránský, Josef Zábaj, Alois Frydrych, Otto Veliš, Alois Kratochvíl, Václav Fišer a Karel Kluch. Členská základna se rychle rozrůstala.

Lidé zde podle zápisu z městské kroniky žili svorně, bez politických třenic.

15. dubna 1923 se konaly obecní volby. Ze 473 hlasů obdrželi³⁹:

Politická strana	Počet hlasů	Počet mandátů
Živnostníci	39	1
Sociální demokraté	74	3
Republikánská strana	96	3
Národní demokraté	103	3
Českoslovenští socialisté	161	5

Proti volbě podaly občanské strany rekurs, který však byl zamítnut. Dne 12. srpna, o zručské pouti, proběhla na radnici volba starosty a obecní rady. Starostou obce se stal Otomar Zieris, ředitel obecné školy. Jeho náměstkem byl zvolen Robert Ohrenstein, klempíř. Radními byli zvoleni – Jan Fialka, obuvník, Jindřich Nácovský, cementář, Antonín Vlček, zemský poříční.

V roce 1927 Otomar Zieris rezignoval na svou funkci. Správu města převzal jeho náměstek Robert Ohrenstein. 9. srpna téhož roku proběhla nová volba starosty. Z 9 hlasů získal 8 Jan Fialka, obuvník, čímž se stal starostou. Starostou však nebyl

³⁸ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.21

³⁹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

dlouhou dobu. Jeho náměstkem byl zvolen Čeněk Kolář. Do obecní rady byli zvoleni Matěj Maštalír a Antonín Nekola, oba z Dubin.

16. října 1927 se konaly volby do obecní rady. Z 571 oprávněných voličů se jich k volbám dostavilo 526. Volby dopadly následovně⁴⁰:

Politická strana	Počet získaných hlasů	Počet získaných mandátů
Komunisté	78	2
Sociální demokraté	73	2
Českoslovenští socialisté	128	4
Živnostníci	131	4
Republikáni	72	2
Národní demokraté	43	1

5. února 1928 byl starostou zvolen Jan Říha. Úřadu se ujal 1. května 1928.⁴¹

V roce 1928 byl postaven pomník padlým v první světové válce. Pomník vytvořil Květoslav Semmler, sochař z Uhlířských Janovic.⁴² Náklady se vyšplhaly na 12 000 Kč.⁴³ Pomník byl na Malostranském náměstí. Podstavec pomníku je z umělého kamene. Sousoší, které pomník zdobí, představuje zraněného vojína, jemuž víla podává pistoli. Zhotoveno je z hořického pískovce. Základy pomníku vykopali 13. srpna 1928 odborní učitelé Jan Říha a Josef Chaloupka a ředitel měšťanské školy Václav Pospíšil. Následně ve dnech 23. a 24. srpna přivezli písek a drny na vyrovnání okolí. Pomník přivezl nákladní automobil 16. října, téhož dne byl vybetonován základ. 17. října byl pomník postaven. 26. srpna následujícího roku byl slavnostně odhalen a z výtěžku ze slavnosti úplně zaplacen.⁴⁴

⁴⁰ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ K dalšímu rozšíření pomníku padlých došlo v roce 1949. Současně bylo upraveno jeho okolí. Pomník byl zhotoven podle návrhu mistra Kabeše z Tábora. Umístěny byly nové tabule se jmény padlých, rozšířené o jména obětí II. světové války, včetně jmen odtransportovaných židovských spoluobčanů. V roce 1985 proběhla další rekonstrukce, kterou prováděli restaurátoři sochař Smrkovský a výtvarnice Nedějová z Kutné Hory.

V prosinci 1930 proběhlo sčítání obyvatelstva. Zruč obývalo v této době 862 obyvatel, kteří žili ve 167 domech.⁴⁵

Počet obyvatel a domů v roce 1930		
	Počet obyvatel	Počet domů
Zruč nad Sázavou	862 (21 Židů)	171
Domhaoř	28	7
Dubina	126	27
Nesměřice	172	36
Celkem	1188	247

Hospodářská krize třicátých let ovlivnila i život ve Zručí nad Sázavou. V roce 1930 byla stavěna nouzová silnice k Pohledí. Stavební dělníci přerušili práci na protest proti nuzným mzdám. V městské kronice je krize zaznamenána takto:

*Z domácích státních události sluší zaznamenati velkou zemědělskou krizi, která ohrožuje i průmysl. Ceny zemědělských plodin i dobytka silně poklesly. Krize postihla hlavně žilné kraje, protože disparita mezi zemědělstvím a průmyslem činí přes 30%, dříve jen asi 7%. Tržba a výrobní zemědělské náklady nejsou úměrné. Hospodáři omezují nákup strojů, hnojiv aj. Ohlas toho je patrný v průmyslu, který postrádá odbytu a houfně propouští lidi z práce a omezuje, nebo dokonce zastavuje výrobu.*⁴⁶

V době krize se i zde vyplácely podpory v nezaměstnanosti. Podpory se však v důsledku machinací dostávaly i do rukou takových, kterým nepatřily. Komunisté v zastupitelstvu hájili zájmy místních dělníků.

*V noci 10.8.1930 popsali neznámi jedinci zdi zručského kostela hesly: „Pryč od Říma“, „Pryč se sociál-fašistickou vládou hladu“, „Ať žije revoluční Čína“, „Ať žije světová revoluce“. Vedle byla namalována pěticipá hvězda. Z této provokace byli obviněni zručští komunisté. Četníci zatkli člena KSC Antonína Procházku. Pro nedostatek důkazů byl propuštěn. Ale za dva týdny na to byl zatčen znovu a bez udání důvodu 4 měsíce vězněn u krajského soudu v Kutné Hoře.*⁴⁷

⁴⁵ Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Vydal Státní úřad statistický v komisi knihkupectví Bursík a Kohout v Praze. Státní tiskárna v Praze.

⁴⁶ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁴⁷ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.21

V roce 1932 proběhly volby do obecního zastupitelstva. Výsledky byly následující:⁴⁸

Počet hlasů:

Počet mandátů:

Nepolitičtí kandidáti	42	1
Komunisté	63	3
Sociální demokraté	93	2
Českoslovenští socialisté	172	5
Živnostníci	106	3
Národní demokraté	93	2

Vzhled Zruče v předvečer II. světové války nebyl podle městské kroniky ještě městský. Na náměstí stály ohyzná sklepy na brambory, běžně se tam proháněla hospodářská zvířata. Počet domů se od první světové války téměř zdvojnásobil. Vznikly nové čtvrti – Na Zářečí, mnoho domů bylo také opraveno.

V zaměstnání obyvatelstva můžeme vidět některé změny. Mládež sice nadále dojížděla do měst za prací nebo do učení, spíše však již do Prahy než do Vídně. Přibyla zde nová řemesla a obchody – cukráři, zubní technik, truhláři. Přibyla zde osobní automobilová doprava Roberta Ohrensteina. Těsně před válkou ve Zruči nalezneme: 1 řezníka, 1 holiče, 2 obchody, 1 dílnu na cementové zboží, 1 osobní automobilovou dopravu, 2 elektrotechniky, 1 zbrojníka a správárnu automobilů a 1 elektrickou pilu.⁴⁹ Vzrostl také počet švadlen a krejčích.

Podle politického přesvědčení se obyvatelstvo dělilo na sociální demokraty, československé národní socialisty, agrárníky, živnostníky a lidovce. Po vítězství fašismu v Itálii a nacismu v Německu, objevilo se i ve Zruči v posledních letech před druhou světovou válkou několik jednotlivců, kteří nebyli spokojeni s demokratickou žvanírnou (jak se o demokracii s oblibou vyjadřoval Hitler) a byli by rádi uvítali i zde vládu silné ruky. Byli to jednak přívrženci Gajdovi a potom

⁴⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁴⁹ Tamtéž.

Jiřího Stříbrného. Nebylo jich mnoho, ale byli. V těžkých letech druhé světové války odhalili svou pravou tvář a stali se obávanými postrachy Zruče.

2.2.7. Druhá světová válka ve Zruči nad Sázavou

Ačkoli byla II. světová válka tragickým světovým konfliktem, mohlo by se zpočátku zdát, že ve Zruči tomu bylo jinak. Zásadní změnu sociálních poměrů přinesl sled pro Zruč příznivých okolností. Po neúspěšných jednáních v Ledči nad Sázavou a ve Světlé nad Sázavou dorazili jednatelé firmy Baťa až do Zruče.

Baťa v únoru 1939 koupil od velkostatkáře Schebka dvory Zruč a Domahoř i s pozemky. Materiál, který byl ke stavbě potřeba, byl opatřován na staveništi, na kterém byla odkryta pískovna. Dále se písek získával přímo z řeky Sázavy. Na Domahoři byla postavena cihelna a budovy na sušení cihel. Začátkem března roku 1939 Baťa začal s výkopem základů pro první tovární budovu. V květnu začala probíhat první výroba v provizorní dílně zřízené ve špýcharu zručského dvora. Bylo tam zaměstnáno 150 lidí, většinou absolventů, kteří sem přišli ze Zlína. *Bylo by velmi zajímavé sledovat konfrontaci konzervativních zručských starousedlíků a moderně smýšlejících lidí ze Zlína. Než si na společné soužití zvykli, trvalo to několik let. Výsledkem však bylo omládnutí Zruče.*⁵⁰

V únoru 1940 již stály obě tovární budovy a výroba mohla být zahájena. Stavební práce postupovaly velmi rychle, poněvadž materiál poskytovalo nejbližší okolí. Baťa se ve Zruči věnoval nejen stavbě továrny, ale i zvelebování okolí. V roce 1939 Baťa plánoval stavbu veřejné silnice. Na schůzi obecního zastupitelstva 18.8.1939 dala obec souhlas k prodeji části obecní pastviny. Zbytek potřebných pozemků odkoupil Baťa od soukromých vlastníků. V roce 1940 chtěl přispět na stavbu obecních jatek, která se však neuskutečnila.

Dále se stavěly domy, škola, železniční zastávka, společenský dům atd. Pro dívky byla zřízena Baťova škola práce a pro chlapce odborná ševcovská škola. Ta se však v roce 1946 přesunula do Zlína. V roce 1942 Němci další stavby zakázali. Baťovská výstavba měla svůj specifický styl, který je znám z několika dalších

⁵⁰ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.21

měst jako např. Zlín. Podle původního záměru se Zruč měla stát okresním městem místo Ledče nad Sázavou. K tomu ale nedošlo.

Do chodu prosperujícího podniku krutě zasáhla okupace. Lidé byli přetěžováni a málo zásobováni. Někteří byli posláni na nucené práce do Německa. Z celkového počtu odvečených 595 lidí se dva zaměstnanci do firmy Baťa už nevrátili. Za zpomalování výroby a drobné sabotáže bylo vyhrožováno gestapem, lidé byli zatýkáni, vězněni a popravováni.

Druhá světová válka a strašlivé ponížení českého národa byla bezpochyby katastrofou. Nenávist vůči utlačovatelům sjednotila český národ tak, že dosud nebylo v dějinách tak pevné jednoty všech jeho příslušníků bez rozdílu stavů, politického a náboženského přesvědčení.⁵¹

*Národ se rozštěpil pouze na dva tábory. Na věrné národu a na zrádce, kteří se jako bolavý vřed v těle národa sami od něho oddělili, sympatizovali s Němci a kolaborovali s nimi. Lidé jimi opovrhovali, vyhýbali se jim a štítili se jich.*⁵² I ve Zručí se našlo několik takových lidí. V kronice jsou zapsána pouze tři jména. Václav Vosláš ze Zářechí, elektrotechnik Alois Kopecký z domku u hodkovského potoka a výpravčí československých drah Oskar Herman Sviták. Posledně jmenovaný byl častým hostem u velitele četnické pátrací stanice Jana Morowize, který se s celou svou rodinou přihlásil k německé národnosti. Po válce ani jeho neminul trest. Byl odsouzen k deseti letům žaláře, z nichž sedm musel tvrdě pracovat v pracovních oddílech. Ztratil veškerou čest a majetek.

Oskar Herman Sviták bydlel na náměstí vedle radnice. V kronice je napsáno, že jakmile přijelo do Zruče Gestapo, zamířilo nejprve k němu a potom teprve na četnickou stanici. To vadilo zvláště veliteli četnické stanice. Nicméně, neminul ho spravedlivý trest, který nad ním vykonali ti, jimž tak oddaně sloužil. Vedle své zrádcovské činnosti byl znám také jako milovník oplzlých anekdot, které mu nakonec zlomily vaz. Jednoho dne na stanici takovou anekdotu vypravoval, někdo to však zaslechl a udal ho veliteli četnické stanice. Smysl této anekdoty se totiž dal vztahovat i na Třetí říši. Sviták následně zmizel ze Zruče. Podle vyprávění byl poslán na práci do Německa, odkud se již nevrátil.

Záhadnou postavou byl Alois Kopecký. Invalidní důchodce, který si přes svůj malý příjem žil blahobytně. Pravděpodobně byl placen Němci za udavačské

⁵¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁵² Tamtéž.

služby. Venku se objevoval jen občas. Byl velice tichým pozorovatelem. Lidé se mu zdaleka vyhýbali. Našli se však i tací, kteří mu svůj názor vmetli do tváře. Také on byl po válce odsouzen na rok a půl žaláře.

Žilo zde více lidí, kteří sympatizovali s Němci. Nicméně nikoho neudávali a nikomu neublížili, proto v kronice jejich jména zaznamenána nejsou.

Zcela jiný pohled skýtali ti, kteří zůstali svému národu věrní. Nikdo z nich nevěřil vylhaným zprávám vrchního velitelství.

Ve Zruči bylo několik středisek poslechu cizího rozhlasu, v nichž se několikrát denně poslouchaly zprávy z bojiště. V říšském zákoníku číslo 169, který byl vydán 7. září 1939, bylo uveřejněno nařízení o mimořádných opatřeních rozhlasových stanic.⁵³ Němci prezentovali pravdivé zprávy jako vylhané. Jako zprávy, které chtějí poškodit Říši. Přesto se však lidé nezalekli a poslouchali rozhlasové stanice dál. V kronice se píše, že lidé, kteří byli v práci nebo v hostinci, se s nikým nezastavovali a spěchali domů, když se blížila hodina vysílání. Němci se to samozřejmě snažili znemožnit. Bylo nařízeno, že z radiopřijímačů se musejí vyjmout krátkovlnná zařízení. Na dlouhých a středních vlnách se poslouchat nedalo. Nebyli by to však snad ani Češi, kdyby nenalezli řešení. Používali tzv. churchilky⁵⁴, které jim nerušený poslech dale zajišťovaly. Vždy je vložili do radiopřijímače a poté zase vyndali.

Nebyl to jen poslech rozhlasu, který ohrožoval německou lež. 16. března 1939 Němci vydali vyhlášku, dle níž mohli četníci zasáhnout na jakékoliv důvěrné schůzce občanů.

Podzemní hnutí zde začalo fungovat po 15. březnu 1939. Ilegálně zde šířilo letáky Rudého práva.⁵⁵ Dopravoval je sem jakýsi Kareš, kapelník a natěrač, z Kácova. S ním byli ve spojení František Gabříš, zedník ze Zruče, a Josef Šubrt, zaměstnaný u Bati.⁵⁶ Letáky sem proudily z Kladna. Rozmnožoval a rozšiřoval je František Fejfar, také zaměstnanec Baťův. Tato skupina byla propojena s podzemním hnutím na Uhlířskojanovicku. Tam však bylo hnutí vyzrazeno. Stopa

⁵³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv.č. 140, 2. světová válka

⁵⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

dovedla vyšetřovatele neomylně do Zruče. Začala vlna zatýkání. Zatýkalo se 3. a 9. března 1943.⁵⁷ Seznam zručských zatčených je následující:⁵⁸

Jméno	Důvod zatčení	Datum zatčení	Další osud
František Fejfar	letáky	3.3.1943	vrátil se 25.5.1945
František Gabriš	ilegální organizace	1.3.1942	popraven v Drážďanech
Antonín Hloušek	účast na il. Hnutí	10.3.1943	vrátil se 29.6.1943
Vilém Hejmala	il. Činnost	3.3.1943	vrátil se 26.5.1945
Bohuslav Jahelka	pol. Činnost	9.3.1943	vrátil se 29.5.1945
Josef Jelínek	il.činnost	9.3.1943	vrátil se 10.10.1945
Antonín Jahoda	il. činnost	9.3.1943	nevrátil se
František Kašpar	rozšiřování tiskovin	9.3.1943	vrátil se 29.6.1943
Kamil Neužil	il. činnost	9.3.1943	vrátil se 24.5.1945
Jan Pištěk	rozšiřování tiskovin	3.3.1943	vrátil se 13.4.1945
František Procházka	il. činnost	4.3.1943	vrátil se 23.8.1944
Antonín Procházka	il.činnost	9.3.1943	5.8.1944 umučen v Bucehnwaldě
Josef Procházka	il.činnost	3.3.1943	24.8.1944 zabit v Buchenwaldě
Josef Roček	rozšiřování letáků	23.7.1940	vrátil se 7.12.1940
František Sadovský	rozšiřování letáků	9.3.1943	vrátil se 25.5.1945
Josef Šubrt	il.činnost	1.3.1943	26.7.1944 popraven v Drážďanech
František Urban	rozšiřování tiskovin	3.3.1943	vrátil se 29.6.1943
Josef Zbořil	činnost v il.skupině	3.3.1943	vrátil se 17.5.1945
Karel Daněk	rozšiřování tiskovin	9.3.1943	vrátil se 29.6.1943
Josef Nosek	rozšiřování tiskovin	9.3.1943	vrátil se 29.6.1943
Arnošt Šlégr		1.3.1943	popraven 26.7.1944
Dr. Volejník		1.3.1943	

Řízené hospodářství zavedené Němci představovalo pro obyvatele města přítěž. Pro výživu obyvatelstva a plnění dodávek byla zde jmenována pětičlenná rolnická komise, jejíž předsedou se stal Jindřich Nácovský, rolník ze Zruče.

⁵⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

⁵⁸ JIŘINA JANATOVÁ. *Almanach 1918 - 1998: 80 let ve Zručí nad Sázavou a okolí*. 1998. vyd. Grafická úprava: Jiří Ullmann. Vydal Městský úřad Zruč nad Sázavou jako přílohu Zručských novin č.1/1999, 1999.

Nebylo to funkce příjemná. Předseda byl odpovědný za plnění dodávek a často se dostal do rozporu s místními rolníky, protože na ně byly dodávky vysoké. Obec skoro každý rok zachránily velkostatky firmy Baťa a Jana Schebka v Měchonicích. Oba tyto velkostatky obyčejně dodaly za obec většinu kontingentů.⁵⁹

Příděly potravin byly nedostatečné. Potraviny se opatrovaly „na černo“ v noci. Velká shánka byla po mase a tučích. Hospodáři se snažili vyživit dobytek a část ho úřadům zatajit. Pamětník Josef Sůva vzpomíná, jak v dobách druhé světové války lidé zakopávali jídlo do lesů, aby ho zatajili před úřady⁶⁰. I v této těžké nejisté době se našli lidé, kteří se ze svých spoluobčanů snažili vydřít poslední pro své obohacení. Lehčeji než za peníze se směňovalo za cigarety. Dále se v okolí ilegálně mlela mouka.

Oběti II. světové války ve Zruči nad Sázavou⁶¹

Jméno	Datum úmrtí	Důvod úmrtí
František Gabříš ze Zruče	26.7.1944	Popraven
Josef Šubrt ze Zruče	26.7.1944	Popraven
Arnošt Štégl ze Zruče	26.7.1944	Popraven
František Procházka ze Zruče	26.7.1944	Popraven
Josef Procházka z Domahoře	24.8.1944	Padl při náletu v Buchenwaldě
Antonín Procházka ze Zruče	5.8.1943	Umučen v Bucehnwaldě
Antonín Jahoda ze Zruče	Nezvěstný	
Slávek Doležal ze Zruče		Padl při květnové revoluci na barikádách.
František Nekola z Dubin	1944	Zemřel v Německu.
Jan Ruttner ze Zruče	1942	Popraven po atentátu na Heydricha

2.2.7.1. Poslední dny 2. světové války ve Zruči nad Sázavou

4. květen

Boží mlýny melou pomalu, ale jistě. Němci jen zděšeně přihlíželi tomu, jak 4. května večer česká mládež v průvodu a za zpěvu národních písní procházela městem a ničila německé nápisy. V noci na 5. května se v domácnostech horečnatě

⁵⁹ JIŘINA JANATOVÁ. *Almanach 1918 - 1998: 80 let ve Zruči nad Sázavou a okolí*. 1998. vyd. Grafická úprava: Jiří Ullmann. Vydal Městský úřad Zruč nad Sázavou jako přílohu Zručských novin č.1/1999, 1999.

⁶⁰ Rozhovor konaný s Josefem Sůvou v listopadu 2011.

⁶¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Pamětní kniha města 1902 - 1945

zhotovovaly národní prapory. Lidé si chystali i provizorní zbraně – obušky z kabelů apod.

Pan Bohumil Mladý o tomto dni ve svém článku ve zručských novinách píše, že obyvatelé tušili brzký konec války a osvobození od okupantů. Z oken zaválaly československé vlajky a na silnici našel nápis: „Pryč s Němci“.⁶²

Pro náležitou ilustraci situace zde přikládám vzpomínku pamětníka pana Jaromíra Krýzy:

V pátek 4. května 1945 odpoledne to vyvrcholilo uspořádáním průvodu. Manifestační průvod v čele s československou vlajkou se vydal od Památníku padlých k Baťově továrně. Cestou se k nám přidávali další lidé, až vznikl docela slušný průvod. Cestou jsme potkali několik německých vojáků, kteří však dělali, že nás nevidí. Při příchodu k továrně, kde byli ubytováni frekventanti Baťovy školy práce (BŠP), jsme s nimi chtěli navázat kontakt. Tomu nám však zabránili vrátní. Dodnes živě vidím vrátného p. Porta, jak s rozpaženýma rukama brání vstupu. Průvod se poté vrátil zpět do města.⁶³

5. květen

Když 5. května vyšlo slunce, zastihlo zručské obyvatele v napjatém očekávání blížících se okamžiků. V tento den se nepracovalo. Lidé byli přesvědčeni, že přišel den D. Dříve sebevědomí Němci se neodvažovali vyjít z domu. S hrůzou hleděli na nápisy typu - „Pryč s říší“, „Smrt německým okupantům“, „At' žije nová československá republika“ atd., které vyrůstaly na silnicích a nárožích.⁶⁴ Zároveň s pražským povstáním bylo před polednem 5. května zahájeno povstání proti okupantům i ve Zruči.

František Navrátil vzpomíná, jak bez dechu poslouchal s mnoha dalšími občany zprávy na památné rozhlasové vlně 415. To však byla jen část zručských občanů. Většina byla těch, kteří se postavili po vzoru Pražanů Němcům. Bylo to však velmi těžké, vzhledem k tomu, že všichni věřili ve vítězství, ale zbraní byl nedostatek.⁶⁵

Členové místního podzemního hnutí s hojnou podporou četnické stanice, poštovních úředníků a železničářů, stáli na svých místech, předem určených. První

⁶² MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁶³ Dopis Jaromíra Krýzy zaslaný redakci zručských jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁶⁴ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žila. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946., S.5

⁶⁵ František Navrátil, Vzpomínka na 9. květen ve Zruči, *Závodní časopis Sázavan*. 1951.

obsazenou budovou byl městský úřad, ze kterého bylo obyvatelstvo rozhlaselem informováno, že Zruč od nynějška stojí po boku bojující Prahy. Obyvatelstvo bylo dále vyzváno, aby se zapojilo do nadcházející služby vlasti.

Následně na radnici dorazilo mnoho mužů a žen, kteří okamžitě nabídli své síly. Bylo utvořeno několik skupin, kterým vždy velel ten nejodvážnější. *Poměr zbraní k mužům byl asi 1:100.*⁶⁶

Brzy na to byla první skupina s nepatrným počtem pistolí připravena k první bojové akci na nádraží. Měla za úkol zmocnit se zbraní a střeliva. *Všichni muži šli do boje s vlasteneckým zápalem a s odhodláním buďto zvítězit nebo padnout.*⁶⁷ Velitelem bylo nařízeno, že německá vojska v Praze se již vzdala, a že každý německý odpor je marný. Došlo tedy k vyjednávání s německými důstojníky, které vedlo k úspěchu. Na nacistickém vlaku zavlály československé vlajky. Němečtí vojáci byli odzbrojeni.

Postupně se zformovala vojenská posádka, velitelství, kuchyně, ošetrovna, sklad zbraní, střeliva, výstroje a organizovala se pohotovostní služba. Vozidla, která byla ukořistěna na nádraží, byla dána k dispozici odbojářům.

Zpráva o zručském odboji se rychle šířila.

Zajatci byli soustředěni do novostavby společenského domu. Telefonicky byla zjišťována situace v nejbližším okolí.

Neozbrojená mužstva stavěla na nebezpečných místech v okolí překážky, aby byl znemožněn jakýkoliv pohyb německé armády v okolí.

I v okolí se postupně tvořily odbojové skupiny. Jedna z nich, na Horce, nahlásila ve svém okolí německý útvar, který byl následně zlikvidován. I tato akce se naštěstí obešla bez boje. Bylo zajato 70 německých vojáků a osvobozeno 40 Rusů. Do rukou zručských padlo 40 koní.⁶⁸

⁶⁶ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žila. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.5

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žila. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.6

Navečer hlásilo zručské traťové velitelství, že železniční stanice Sázava-Buda avizuje německý vlak s asi 400 vyzbrojených vojáky.⁶⁹ Vlak se pohyboval směrem ke Zruči. Vlak byl zastaven na strategickém místě pod Chabeřickými skalami. Aby nedošlo k německému ústupu, byla rozebrána část trati za vlakem. V krátkém boji zvítězili místní odbojáři.

Bohumil Mladý vzpomíná, že se této bojové akce zúčastnilo asi 15 odbojářů. Úkryt ve skalách považuje za výhodný vzhledem k tomu, že protivník nemohl vidět, kolik odbojářů se vlastně v úkrytu skrývá.⁷⁰

Pozdě večer byly zajaty dva tanky u nedalekých Soutic.

Podle zjištění velitelství odboje hrozilo další nebezpečí ze směru od Ledče nad Sázavou. Z toho důvodu byly zesíleny stráže v tomto směru a trať byla hlídána ukořistěným obrněným vlakem.

Pro porovnání knihy se skutečností zde znovu přikládám vzpomínku pana Krýzy, zapsanou v dopise, kterým reagoval na článek uveřejněný ve Zručských novinách na přelomu července a srpna 2005.

V sobotu 5. května byl náš hlouček shromážděn na sklepech na Malé straně a na dvoře u Karlů. Před polednem jsme slyšeli výzvu rozhlasu o povstání v Praze. Krátce po vysílání této zprávy vyšli z četnické stanice, která byla naproti, četníci Kabelka, Černovský, Böhm a Melich. Směřovali k nádraží, kde jak jsme věděli, byli Němci. Vyrazili jsme všichni za nimi. Při příchodu na nádraží jsme viděli na peróně skupinu železničářů v debatě se dvěma vojáky.

Situace na nádraží byla tato:

Na skladištní koleji stála souprava asi dvou osobních vagónů a plošinového, na kterém bylo auto. Posádku vlaku tvořilo asi 20 Vlasovců. Na vlečce u cihelny byly tři vagóny. Na každém z nich byl instalován jednohlavňový protiletický kanón (FIAK) ráže 20 mm. Posádku tvořilo asi 15 vojáky. Na peróně byla shromážděna skupina asi 30 železničářů, četníků, nás mladíků a několika občanů z okolí.

V zatáčce u Hajských postával větší počet občanů, kteří vyčkávali, jak to na nádraží dopadne.

⁶⁹ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žíla. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.6

⁷⁰ MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

Dopadlo to celkem dobře. Vlasovci se docela ochotně vzdali a jejich hlavní zájem byl získat co nejrychleji civil. My jsme pak získali první vojenské zbraně a s těmi vzrostlo naše sebevědomí. Jednání s posádkou dělového vlaku však bylo obtížnější. Vlak byl obklíčen ze všech stran. Z té doby mám před očima cukráře Holubce, jak leží za hromadou pražců a míří lehkým kulometem na kanóny.

Němci se vzdali až po pohrůžce, že do nich narazí rozjeté vagóny z nádraží. Hned bylo zbrání více! V té době mohlo být k dispozici i několik pancéřových pěstí, těm se však nedůvěřovalo. Jak s nimi zacházet, nás učil Vlasovec Michal Bačilo, který byl později nalezen zastřelený v místech zvaných „Za rybníkem“ a je pochován na místním hřbitově.

Část se nás vrátila k vlaku s děly. Vlak měl 3 vagóny, jejichž jedna polovina byla pro stanoviště děla, druhá zastřešená složila jako ubikace pro obsluhu. Ve vagónu byly uskladněny tisíce nábojů v zásobnících a v bednách. Název vlaku „obrněný“ byl silně přehnaný. Stěny vagónu se daly prostřelit puškou. Při prohlédávání vagónů se našly pod jedním kavalcem závěry ke kanónům zabalené v dece.

Jelikož jsem byl totálně nasazen ve Zbrojovce Brno, kde se vyráběly a montovaly hlavňové systémy k těmto kanónům, nebyl pro mne problém vrátit závěry, tak jak patřily. Ihned jsme tedy jeden kanón vyzkoušeli. Terčem byly betonové sloupky u zahrady pana Boumy. Kanón střílel přesně, a to byly první výstřely povstání.

Jakmile velitelství zjistilo, že kanóny jsou schopné palby, nechalo vagóny vytáhnout na nádraží a začal se organizovat ozbrojený vlak. Velení převzal vlakvedoucí Navrátil, který jako ruský legionář měl z provozů vlaků velké zkušenosti z ruské magistrály. Byly ustaveny obsluhy jednotlivých kanónů, velitelé vagónů a způsob spojení. Osádku vagónu, na němž jsem uvedl do provozu první dělo, tvořili mimo mne Jindra Maxa, Jenda Našinec, Jarda Kolář a nějaký Bareš, který byl nejspíš z továrny. Velitelem vagónu byl určen správce hospodářského družstva Průša, který pocházel odněkud od Čechtíc. V čase, kdy začalo organizování bojových skupin, přijel na nádraží vlak od Kácova. Začalo nové vyjednávání, které skončilo odzbrojováním Němců.

V tu dobu dorazil na nádraží průvod z Bařova. Samozřejmě hned chtěli všichni zbraně. Problém byl v tom, že se na mnohé nedostalo. Němci byli již

odzbrojeni. Někteří nově příchozí však velmi důrazně žádali, abychom jim zbraně předali. Docházelo při tom až ke strkanicím a drobným potyčkám. Jejich argumentem bylo: „My jsme vojáci, vy jste kluci zelení.“ Na otázku, kde byli, když jsme Němce odzbrojovali, nedokázali odpovědět. Ale nakonec jsme se přece nějak podělili.

Zajatí Němci byli odváděni do Baťova, kde bylo shromaždiště zajatců. Podle mého jich tam bylo asi 70-80. Někteří účastníci uváděli asi 150, ale já si myslím, že měli velké oči.

Po této akci bylo vytvořeno vojenské velitelství. Velitelem byl strážmistr Kabelka. Současně byly vytvářeny ozbrojené oddíly s úkolem, ve spolupráci s ostatními občany, vybudovat zátarasy na vzdálených přístupech k městu. Vyslány byly například skupiny k likvidaci vojenské hlídky u lípy na Nesměřsku a podobně. V té době bylo již ozbrojeno asi 150-200 občanů. Spontánní živelné povstání se měnilo na organizované.

V pozdním odpoledni přišla zpráva ze stanice Sázava, že směrem na Zruč vyjíždí velký vojenský transport. Bylo rozhodnuto vlak zastavit pod Chabeřickými skalami (v zatáčce před přejezdem k nynější čističce). Zastavení mělo být provedeno rozebráním kolejí. Po zastavení vlaku měla jiná skupina přerušit koleje poblíž Chabeřického mlýna, aby tak nemohl vlak vycouvat. Skály pak obsadil početný oddíl. Místo vybrané k napadení vlaku bylo velmi výhodné. Při vlastní akci tohoto oddílu byl zraněn zručský občan Jaroslav Roub. V průběhu akce byl změněn plán. Trať se před vlakem nepřerušila a k zastavení německého transportu byl využit náš vlak s děly. Po delším vyjednávání se Němci vzdali. Před namířenými děly se jejich vlak pomalu vydal na tovární vlečku, kde byli odzbrojeni.

Na velitelství se jednalo o další využití našeho vlaku. Bylo rozhodnuto o jeho vyslání do Ledče, kde byl menší vojenský oddíl v hotelu „Koželužna“. Vlak byl v krátké době připraven k odjezdu v sestavě: 2 vagóny s kanóny, lokomotiva, služební vůz a vagón s dělem. Velitel vlaku Navrátil provedl před odjezdem důkladnou instruktáž, jak si máme počínat. Určil každému dělu pozorovací a palebný sektor a posílil na každém vagónu stráže. A tak se vlak opatrnou jízdou vydal do Ledče. Stavěl na každé stanici, kde již byli shromážděni občané z okolí. Všichni chtěli zbraň. Těch však nebylo tolik, aby mohli být všichni uspokojeni. Pokud se dobře pamatuji, nějaké zbraně byly vydány ve Vlastějovicích. Do Ledče

jsme přijeli, když už se šelo. Na nádraží nás již čekali místní představitelé, protože náš příjezd byl ohlášen drážním telefonem. Po obeznámení situace ve městě bylo upuštěno od zamýšleného napadení Němců, protože ubikace Němců v hotelu byla hluboko pod tratí a hlavně děl se nedaly tolik sklopit (bránily tomu stěny vagónů). A navíc Ledečáci byli proti jakékoliv ozbrojené akci. Německý velitel totiž hrozil, že v případě napadení jeho oddílu vypálí město. V průběhu jednání odešla do města na průzkum dvoučlenná hlídka vedená zahradníkem Marečkem. V pozdních hodinách nám přinesli místní občané veliké hrnce s jídlem.

Protože ani po dlouhé době čekání na návrat hlídky, se tato nevrátila, rozhodl velitel vrátit se do Zruče. Hrozilo totiž napadení vlaku, který ale nebyl na boj zblízka připraven.

Při odjezdu vlaku byly za vlakem přerušeny koleje. Opuštěná hlídka se vrátila až druhý den.⁷¹

6. květen

V tomto dni byly zdokonalovány a zesilovány překážky na všech komunikacích a přerušeny tratě ze všech směrů.

Ze všech stran byly hlášeny výpady německých jednotek a jejich pokusy směrem k západu.⁷²

Docházelo k ozbrojování okolních obcí kořistí ze Zruče.

Byla zdokonalována organizace pohotovostní služby.

Odpoledne bylo navázáno telefonické spojení s partyzánskou skupinou „Lukavec 8“ a učiněna dohoda o společné spolupráci.⁷³ Obrněný vlak byl stále v pohotovosti.

Vzpomínka pana Krýzy na 6. květen:

Následující den jsme prakticky prostáli v pohotovosti na nádraží. V dopoledních hodinách bylo malé vzrušení. Objevilo se německé letadlo „Čáp“. Než jsme stačili

⁷¹ Dopis Jaromíra Krýzy zaslaný redakci zručských jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*, 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁷² VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žíla. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.7

⁷³ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žíla. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.7

vystřelit, tak rychle zmizelo. Vlak potom zajel na kratší dobu do skrytu k „agátí“ proti Domahoři. Při tomto čekání probíhaly mnohé fámy – jednou, že nám pomohou partyzáni od Lukavce, podruhé zas, že by potřebovali posilu oni. Vynořil se i nápad jednoho bývalého důstojníka, aby se zaútočilo na letiště ve Zbraslavicích. Říkal tomu provést demonstraci.

Na velitelství, které se přemístilo na radnici, se motalo takových rádců několik. Jeden dokonce ve slavnostní uniformě.

Navečer se pak objevily pověsti, že se město vzdá.⁷⁴

7. květen

Od časných ranních hodin létala nad Zručí výzvědná a bombardovací letadla. Zruč dostávala hlášení z blízkých i vzdálených míst, že jsou obsazena německým vojskem a SS-many.

Dopoledne se nepřítel pokoušel proniknout od Zbraslavic směrem ke Zruči. Německá posádka ve Zbraslavicích, kterou tvořily útvary SS a jednotky letectva, měla k dispozici jednak 38 letounů (bojové, bombardovací a školní), tanky a dělostřelectvo. Velitelem této posádky byl nacistický fanatik, major, který stále věřil ve vítězství nacismu. Věděl, že Vlašim padla do rukou SS-manů a s jejich pomocí chtěl vyrazit do Prahy na pomoc německým jednotkám. Situace německé armády se však rychle měnila, takže později doufal, že se dostane alespoň do prostoru Benešova, kde se nacházely silné německé oddíly. V cestě mu však stála Zruč a přilehlé obce. *Svolal si proto zástupce obcí podél osy Zbraslavice-Soutice, jimž oznámil svoje požadavky: volný průchod se zbraněmi, vrácení kořisti, vydání zajatců a uvolnění překážek.⁷⁵ Pokud se tak nestane, vymůže si průchod všemi vojenskými prostředky. Obce dostaly na rozmyšlenou několik hodin. Zruč prožívala těžké chvíle. Odbojáři si byli velice dobře vědomi toho, že v krátké době musí dojít ke konečné kapitulaci německé armády. Protože však byla Zruč obklopena německými jednotkami, bylo rozhodnuto, že nechají německou jednotku projít. Ve věci kořisti se však rozhodlo pro lest. Pro Zruč a Baťov ponechalo si silný strážný oddíl. Jednu rotu, vyzbrojenou a s kořistí, vyslalo do přilehlých lesů*

⁷⁴ Dopis Jaromíra Krízy zaslaný redakci zručských jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*, 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁷⁵ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žila. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946. , S.8

*jako jednotku partyzánskou s úkolem, přispěchat a zasáhnout z boků do boje, dojde-li ve Zruči při průchodu německých útvarů ku střelbě neb vraždění. Mimo to odešlo s podobným úmyslem značné množství jednotlivců-partyzánů“ na svou pěst. Velká část obyvatelstva se uchýlila pod ochranu okolních lesů.⁷⁶ Navečer dorazily první tři roty německých vojáků na náměstí ve Zruči. Klid překvapil majora tak, že přehlédl československé prapory na domech i v oknech. Došel na městský úřad, kde zopakoval své požadavky. Následně mu byla předána kořist. Bez sebemenšího podivení, že na takové množství zajatců, odevzdávají mu Zručáci jen několik pokažených pušek a jednu pistoli, ji převzal. Věřil tvrzení, že část zbraní je dosud u hlídek a stráží, které se ještě nevrátily. *Hromady plynových masek, polních lopatek, přileb, baťohů, pláštěnek a celt zdárně zamaskovaly zmizelé zbraně a střelivo. Během jednání byla na náměstí část německých jednotek v bojové pohotovosti a část nakládala materiál na auta. Major odjel s ozbrojenou asistencí a za doprovodu velitele odboje do zajateckého tábora. Zde byl mile překvapen vzorným vedením a kázní, nad kterou bděli příslušníci odboje.⁷⁷ Nechal si nastoupit zajatce, plísnil je za to, že se dali zajmout. Večer se vydal k velkému překvapení Zručáků na cestu zpět do Zbraslavic.**

V noci Zruč spala klidně. Okolní lesy střežily roztroušené hlídky partyzánů.

A vzpomínka pana Krýzy na 7. květen:

7. května dopoledne se to potvrdilo. (myšlena zvěst, že se město vzdá). Měli jsme odevzdat zbraně. Někteří tak učinili, někteří odešli s jednotkou do lesů k rekreačnímu táboru CAMP-AALEN. Jiní odešli i na vlastní pěst. Já jsem odešel do Vlastějovic, kde jsem se připojil k ozbrojené skupině místních občanů. Tuto skupinu vedl četnický strážmistr z místní stanice. Skupina byla na Fiolníku, odkud z místa „u kostelíka“ kontrolovala pohyb jednotlivých německých aut po okolních silnicích. Do Zruče jsem se vrátil 9. 5.1945. To byl také konec „Zručského povstání“.

⁷⁶ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žíla. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946.., S.9

⁷⁷ Tamtéž.

Ozbrojené jednotky se nerozešly. Vykonávaly strážní službu a zúčastňovaly se „čištění“ lesů od Němců, kteří se snažili v malých skupinách proniknout na západ.⁷⁸

8. květen

Německá armáda se dala na ústup směrem k západu. Ústup trval další tři dny a noci. Hlavní proud směřoval po státní silnici Kutná Hora – Čechtice⁷⁹. Vše probíhalo spořádaně a bez problémů. Po cestě byla ničena vozidla, která již neměla pohonné hmoty nebo pro poruchy vypověděla poslušnost. Ozývaly se výbuchy, přibývalo vraků podél silnice.⁸⁰

Vystrašený nepřítel střílel při ústupu na podezřele vyhlížející skupiny lidí. U Pohledě bylo postříleno 9 mužů z Pertoltic a Lazišť, kteří neozbrojeni přihlíželi.⁸¹

Velice si vážím vzpomínek pamětníků na tyto dny. Zdají se mi velice zajímavé a podle mého názoru lze jen těžko najít lepší pramen, který by nám dokázal přiblížit tyto, pro naši vlast velice významné, dny. Proto přikládám ještě poslední vzpomínku pana Krýzy na tyto poslední válečné dny:

„Zručské povstání“ – jinak to nelze nazvat, bylo iniciováno výzvou pražského rozhlasu o pomoc Praze. Vzniklo zcela spontánně. V našem městě jej započali železničáři, četníci, pár lidí z okolí nádraží a „kluci“ z Malé Strany, Zářečí a městečka (což jsou názvy místních částí, které se v té době užívaly).

Po zdárném začátku se připojili snad všichni obyvatelé města. V jedné publikaci o těchto událostech se objevilo tvrzení, že povstání bylo předem plánovitě připraveno. Tomuto tvrzení odporují fakta. Nikdo ve Zručí nemohl vědět, že 5. 5. vypukne v Praze povstání a právě tak nemohl vědět, že na nádraží budou ty vlaky, které tam byly. Živelné povstání se změnilo v organizované teprve v jeho průběhu.

Toto povstání však bylo jediné v celém Posázaví od H. Brodu až k Čerčanům. Bylo dosaženo velkých úspěchů. Stovky zajatců a rozsáhlá kořist zbraní a jiného materiálu to dokazuje. To, že před mnohonásobnou převahou jsme ustoupili do lesů, na jeho významu nic nemění.

⁷⁸ Dopis Jaromíra Krýzy zaslaný redakci zručských novin jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁷⁹ SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. I. Praha 1. : Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost, S.28

⁸⁰ VÁCLAV SOUČEK, Zdeněk Žila. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946., S.9

⁸¹ Tamtéž.

Byli mezi námi velice i méně odvážní, opatrní i bázlivi. Všichni šli do povstání s vědomím, že mohou být zraněni, případně i mohou přijít o život. Zdrucující většina měla zájem o co nejlepší výzbroj, byli však i jednotlivci, kteří se zajímali především o obsah beden v ukořistěném vlaku.

Ve své vzpomínce jsem se snažil vylíčit události maximálně objektivně. Lidská paměť je však ošidná. Některé výjevy paměti jsou zcela jasné, jiné mohou být už mlhavé. Proto i moje vzpomínky nemusejí dokonale vystihovat tehdejší události.⁸²

2.2.8. Zruč nad Sázavou od roku 1945 do současnosti

Po skončení války byla Baťova továrna znárodněna, stejně jako zámek a velkostatek. Od roku 1951 na zámku sídlil místní Národní výbor. Byla zde zřízena městská knihovna a lidová škola umění.

Velice příznivým obdobím byla pro Zruč 70. a 80. léta 20. století. V té době našlo mnoho zručských obyvatel práci při realizaci stavby Želivky. Želivka byla jako významný zdroj pitné vody pro pražskou aglomeraci plně funkční od roku 1975.⁸³

V roce 1960 byl obci přiznán statut města. V té době měla Zruč asi čtyři tisíce obyvatel. Po změně okresů spadala Zruč po roce 1960 pod Kutnou Horu.

Rok 1989 se stal mezníkem v historii Československa. I ve Zručí po pádu režimu panovala skvělá nálada.

Rok 1997 byl smutným rokem v historii Zruče – byl zavřen podnik Sázavan a mnoho lidí zde přišlo o práci. V budovách továrny se po jejím zániku střídají různé firmy. V posledních patnácti letech prodělala Zruč významnou změnu k lepšímu. Byla provedena rozsáhlá oprava zámku, který se stal velkým lákadlem pro turisty. Dále jsou průběžně opravovány místní komunikace. Pro milovníky kultury jsou zde pořádány plesy, hudební festivaly a různé společenské akce. *Zachovat Zručí nad Sázavou určitá specifika a dát možnost novému rozvoji celé oblasti, tak jak toho*

⁸² Dopis Jaromíra Krízy zaslaný redakci zručských jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

⁸³ BROŽA, Vojtěch a kol. *Přehrady Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd. Liberec: Knihy 555, 2005. 256 s. ISBN: 80-86660-11-7.

*kdysi využila firma Baťa, by jistě uvítali obyvatelé našeho města i spousta okolních vesnic a osad.*⁸⁴

3. Židovská komunita ve Zruči nad Sázavou

3. 1. Vývoj židovského osídlení ve městě od počátku do 30. let 20. století

Ve Zruči nad Sázavou se Židé usidlovali přibližně od druhé poloviny 16. století. V daňovém soupisu z roku 1570 je uveden jeden Žid, žila tu nejspíše jedna židovská rodina. Berní rula uvádí, že ve městě v polovině 17. století bydleli dva obchodníci s vlnou – Kumprecht Votickej a Bernard, tj. dva Židé starší dvaceti let, mladší nebyli žádní.⁸⁵

Roku 1724 je jako nájemce panské vinopalny uveden Josef Lazar se ženou a jeho syn Löbl Lazar se ženou Ester. Rodina Lazarových zaměstnávala ve vinopalně jednoho zaměstnance. Roku 1783 byl jako nájemce panské vinopalny a draslárny uveden Filip Marek se svou ženou a pěti dětmi. Roku 1793 zde žil trafikant Samuel Fischl se ženou Eleonorou, syny Markem a Moisesem a dcerami Annou a Marií Annou.⁸⁶ Dále zde na konci 18. století žil domácí učitel Heinrich Winer se svou služebnou Marií Annou Polaczkovou. Od roku 1811 zde žila rodina Samuela Fischla.⁸⁷

Po roce 1820 žila ve Zruči rodina Israela Taussiga.⁸⁸

Po roce 1840 zde žil v domě čp. 13 Gottlieb Mantler se ženou Antonií. V domě čp.94 žil řezník David Meisl se ženou Barborou. V domě čp. 72 žil Joachim Meisl a jeho žena Marie. V domě čp. 96 žil David Widmann se ženou Barborou.⁸⁹

Po roce 1850 obýval dům čp. 92 řezník Issak Beck se ženou Barborou. V domě čp. 30 žil Moises Beykovský se ženou Theresií. Živil se jako nájemce vinopalny. V domě čp. 52/100 bydlel obchodník Josef Kohn a jeho žena Julie. V domě čp. 51 žil hospodář a obchodník s koňmi Adam Stein. Byl ženatý s Elisabethou.⁹⁰

⁸⁴ www.mesto-zruc.cz. [online]. [cit. 2012-08-23]

⁸⁵ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMAN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S. 49

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

Po roce 1860 žil ve Zruči nájemce hospodářství Antnon Diner se svou ženou Marií. Dále obchodník Josef Sušitzký se svou ženou Františkou.⁹¹

Po roce 1870 žil v domě čp. 17 šenkýř Arnošt Lustig se ženou Josefou. Ve stejném domě žil Ludwig Ohrenstein se svou ženou Theresií. V domě čp. 72 provozoval hospodářství Ignatz Poláček. Byl ženatý s Marií. V domě čp. 30 měl Jakub Löbl svoboda obchod. Jeho žena se jmenovala Katharina.⁹²

Po roce 1880 se do Zruče nastěhoval Jakub Ohrenstein se svou ženou Annou. Provozoval obchod. Nájemcem dvora byl Emanuel Šťastný. Jeho žena se jmenovala Karolína. Dům čp. 100 obýval Gottlieb Pick se ženou Mathildou. Vlastnil obchod.⁹³

Po roce 1900 žil v domě čp. 17 Ludwig Ohrenstein se svou ženou Theresií.⁹⁴

Po roce 1910 žil v domě čp. 17 Karel Emil Ohrenstein se svou ženou Boženou. Provozoval hostinec. Dále zde žil Robert Ohrenstein (klempíř) se svou ženou Růženou, později Annou.⁹⁵

Po roce 1920 zde žil Karel Ohrenstein se ženou Valerií. V domě čp. 22 žil Gustav Šulc se svou ženou Boženou.⁹⁶

Modlitební spolek byl ustanoven někdy ve druhé polovině 19. století. Pravděpodobně od roku 1912 patřil pod Židovskou náboženskou obec v Dolních Kralovicích.⁹⁷ Jako rabín židovské náboženské obce je v roce 1893 uveden Josef Holzer.⁹⁸

Nepatrné židovské osídlení vzrostlo v 19. století. V roce 1880 zde bydlelo 41 Židů, v roce 1890 54 Židů (maximum židovského osídlení ve Zruči – 6,9% všech obyvatel⁹⁹), v roce 1910 zde žilo 19 Židů, v roce 1921 22 Židů a v roce 1930 23 Židů.¹⁰⁰

⁹¹ Tamtéž.

⁹² ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S. 49

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé. Č:101

⁹⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S. 49

⁹⁹ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 8. Díl V - Ž*. 1. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

¹⁰⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.49

Před válkou zde žilo 34 Židů.¹⁰¹

3. 2. Židovské perzekuce

Perzekuce neboli systematické pronásledování uplatňovalo nacistické Německo proti Židovským občanům. Týkalo se všech osob, na něž se vztahovaly podmínky ustanovené nařízením říšského protektora ze dne 21. 6. 1939. Podle nich platí za Žida:

- a) *Kdo rasově pochází nejméně ze tří židovských předků u prarodičů. Jako úplný Žid platí židovský předek z prarodičů, přísluší-li k židovskému náboženskému společenství, nebo k němu příslušel.*
- b) *Za Žida platí také židovský míšenc pocházející od dvou plně židovských prarodičů,*
 1. *Který byl 15.9.1935 ženat s židem nebo se s ním poté oženil*
 2. *Který pochází z manželství (bod a) s Židem, které bylo uzavřeno po 15.9.1935*
 3. *Který pochází z nemanželského styku s Židem (bod a) a po 31. červenci 1936 se jako nemanželský narodil*

Vládní nařízení ze 7.3. 1942, zveřejněné 13.3.1942 (§1) uvádí pro území Protektorátu Čechy a Morava souhrnnou definici, koho je třeba ve smyslu tohoto nařízení považovat za Žida.

Podle té je za Žida považován:

1. *Kdo pochází z nejméně tří plně židovských prarodičů,*
2. *Také ten, kdo je po dvou plně židovských prarodičích protektorátním příslušníkem, židovským míšencem,*
 - a) *Ten, kdo 16. září 1935 příslušel k židovskému náboženskému společenství nebo poté do něj byl přijat,*
 - b) *Ten, kdo 16. Září 1935 byl ženat s Židem nebo se s takovým později oženil,*
 - c) *Ten, kdo pochází z manželství s Židem ve smyslu odstavce 1, které bylo uveřejněno po 17. Září 1935*
 - d) *Ten, kdo pochází z nemanželského styku s Židem ve smyslu odstavce 1, a po 31.7.1935 se narodil jako nemanželský Židovským míšencem ve smyslu tohoto nařízení je, kdo měl jednoho nebo dva židovské prarodiče, pokud by nebyl podle odstavce 2 uznán jako Žid.¹⁰²*

¹⁰¹ Tamtéž.

Proti osobám, které byly uznány za Židy, byly v Protektorátu Čechy a Morava vyhlášovány perzekuce, které usilovaly o ponížení Židovského obyvatelstva, dále o zabavení židovského majetku a o sociální vyloučení židovských spoluobčanů. Ráda bych se věnovala pouze nařízením, která se týkala přímo Zruče nad Sázavou, a ke kterým jsem našla dokumenty v archivu.

Již v březnu 1939 byla zastavena činnost židovských spolků. Rozhodnutím Ústředny pro židovské vystěhování v Praze z 27. března 1942 byly rozpuštěny všechny venkovské náboženské obce a jejich movitý i nemovitý majetek byl přidělen Vystěhovaleckému fondu pro Čechy a Moravu.¹⁰³

Pokud šlo o zajišťování židovského majetku, bylo zručskému starostovi dne 18. července 1939 odesláno rozhodnutí, podle § 3 nařízení říšského Protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939, podle něhož byli Židé, pokud byli vlastníky lesnických nebo zemědělských pozemků, povinni tyto pozemky nahlásit do 31. července 1939. Židé museli do tohoto data také přihlásit předměty z drahých kovů jako zlato, platina a stříbro, které byly v jejich vlastnictví. Totéž platilo i o předmětech z drahých kamenů. Zároveň jim bylo zakázáno s tímto majetkem jakkoli manipulovat.¹⁰⁴ Dokument dále stanovoval, že ke správě majetkových hodnot Židů musel být dosazen nucený správce. Toto nařízení - společně s nařízením z 26. ledna 1940, které stanovilo, že židovským podnikům může být zakázáno vedení hospodářských provozů všeho druhu – vedlo k vyloučení Židů z hospodářství Protektorátu.

Prezidentem zemského úřadu v Praze bylo 5. srpna 1939 nařízeno, že Židé smějí navštěvovat hostinské provozovny pouze tehdy, mají-li tyto zvláštní prostory přístupné jen Židům¹⁰⁵. Do Zruče bylo toto nařízení odesláno 12. září 1939. Bylo v něm uvedeno, že podle ustanovení čl. 3 odst. 1 zákona č. 125 Sb. z. a n. v zájmu „veřejného klidu a pořádku“ měly být podniky jako jsou hostince, restaurace, kavárny a vinárny nepřístupny židovským občanům. Židům zůstala ve Zručí nad Sázavou vyhrazena místnost v hostinci Gustava Šulce. Ostatní podniky musely být označeny tabulkou – Židům nepřístupno.

¹⁰² KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S:176

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č:15

¹⁰⁵ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S:178

Židům vyhrazená místnost musela být taktéž řádně označena. 15. srpna 1940 byla tato separátní oddělení zrušena a výjimečně byly povoleny jen čistě židovské podniky.¹⁰⁶ Na základě tohoto byl 16. srpna 1940 majitel hostince, Gustav Šulc, v jehož hostinci se nacházela místnost určená pro židovské spoluobčany vybídnut, aby se rozhodl provozovat buď čistě židovský, nebo čistě árijský podnik. 26. srpna se Gustav Šulc rozhodl, pro provoz čistě árijského hostince. Hostinec byl označen tabulkou s nápisem Für Juden unzugänglich – Židům nepřístupno.¹⁰⁷

V září 1939 byla vydána dvě důležitá nařízení. První zakazovalo Židům po osmé hodině večerní opouštět své byty a druhé nařizovalo ve dnech 23. a 24. září odebrat Židům rozhlasové přijímače.

23. února 1940 bylo Městskému úřadu z okresního města odesláno rozhodnutí, dle kterého měli Židé, jímž byly v okresním městě vyhotoveny legitimace, tyto legitimace poslat zdejšímu úřadu k přezkoumání. Následně jim byly legitimace vráceny.

Podle vládního nařízení ze dne 24. dubna 1940 č. 136 Sb. z. a n. se Židé nesměli účastnit politického života, nesměli být ani členy spolků a jiných korporací společenského, kulturního a hospodářského života. Tímto nebyla dotčena jejich účast v nucených organizacích, v útvech provozujících obchody a ve spolcích a jiných korporacích, určených pro Židy a jako takové označených. Toto nařízení mělo důsledky pro Zruč. Židé zde byli členy zastupitelstva a dalších důležitých spolků. 15. května 1940 pak tito Židé dobrovolně na svá členství rezignovali. Ve Zručí se to týkalo Roberta Ohrensteina, který rezignoval na členství v obecním zastupitelstvu, za něho byl zvolen náhradník Josef Hudec. Dále pak Josefa Ohrensteina, který byl členem v obecní finanční komisi a v místní školní radě. Gustav Šulc rezignoval na místo náhradníka v obecním zastupitelstvu, dále na členství v živnostenské komisi a na členství náhradníka v místní školní radě.¹⁰⁸ Toto nařízení také omezovalo činnost židovských advokátů, lékařů, zvěrolékařů a lékárníků, ve Zručí však tato povolání nebyla vykonávána Židy.

¹⁰⁶ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S:178

¹⁰⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, , Inv. č. 151, Židé Č:4

¹⁰⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č:7

Od 5.7. 1940 bylo pokynem Ústředny pro židovské vystěhování v Praze zakázáno všem Židům používat všech nájemných aut.¹⁰⁹ Toto nařízení se asi nejvíce dotklo Roberta Ohrensteina, který ve Zruči provozoval soukromou automobilovou dopravu od roku 1930. Vlastnil vůz značky Tatra.¹¹⁰

Nařízením ministerstva školství a národní kultury ze 7. srpna 1940 bylo zakázáno přijímání židovských žáků od začátku školního roku 1940-1941 do škol s českým vyučovacím jazykem, a to jak ve veřejných, tak i v soukromých nežidovských školách.¹¹¹

Dne 13. srpna 1940 odeslal Okresní úřad v Ledči nad Sázavou zrušskému Městskému úřadu na základě čl. 2 a 3 zákona o organizaci politické správy vyhlášku, na jejímž základě bylo Židům zakázáno nakupovat v árijských obchodech mimo dobu, která pro ně byla stanovena. Doba byla určena od půl 11 do 13 hodin a odpoledne od 15 do 17 hodin. Nákupní doba musela být na obchodě zřetelně vyznačena. Nedodržení vyhlášky bylo trestáno pokutou 5 000 K nebo vězením v délce 14 dnů. Posléze byla nákupní doba změněna na dobu od 15 do 17 hodin. Od 5. ledna 1942 směli zruští Židé nakupovat pouze ve smíšeném zboží u Augusta Nácovského.¹¹²

Podle vyhlášky ze dne 30. října 1940, která vznikla na základě článku 2 odst. 3 zákona č. 125/1927 bylo Židům zakázáno změnit bydliště. Vyhláška platila i pro vzdalování se z okresu. Výjimku mohla povolit náboženská obec po slyšení ústředny pro židovské vystěhovalce. Nedodržení vyhlášky bylo trestáno pokutou 5 000 K nebo vězením v délce 14 dnů.¹¹³

Židé byli definitivně vyřazeni ze státního hospodářství 10. ledna 1941. S platností od 31. dubna bylo Židům zakázáno vedení hospodářských provozů téměř všeho druhu.¹¹⁴

¹⁰⁹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.179

¹¹⁰ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Židé Č:5

¹¹¹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.179

¹¹² Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č:14

¹¹³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č:15

¹¹⁴ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.180

20. ledna 1941 bylo nařízeno odnětí řidičských průkazů a jízdních průkazů motorového vozidla Židům. Židé byli do 14 dnů od data vyhlášky povinni odevzdat vůdčí listy, řidičské průkazy, jízdné průkazy motorových vozidel a osvědčení o zápisu motorového rejstříku. Výjimku tvořili Židé, kteří byli zraněni v důsledku boje ve válce nebo Židé, kterým pokud by byl odňat řidičský průkaz, byly by tím narušeny celohospodářské zájmy.¹¹⁵

Podle vyhlášky zemského prezidenta v Čechách z 8. února 1941 jsou Židé vyloučeni z provozování rybářství.¹¹⁶

*Policejní ředitelství v Praze stanovilo 26. června 1941 návštěvní dobu u holičů a kadeřníků na dobu od 8 do 10 hodin.*¹¹⁷ 11. září téhož roku bylo toto nařízení upraveno. Ve Zruči mohli Židé navštěvovat holiče každý pátek od 15 do 17 hodin. 26. června 1942 bylo holičům zakázáno obsluhovat židovské zákazníky.¹¹⁸

V září 1941 vešlo v platnost hned několik protižidovských opatření. *Na základě policejního nařízení o označování Židů z 1. září 1941 jsou Židé, kteří dosáhli šesti let věku, povinni nosit na veřejnosti židovskou hvězdu, která se skládá ze žluté šesticípé hvězdy v černém poli, ve velikosti podšálku, s černým nápisem „Jude“ (Žid). Musí být viditelně nošena, pevně přišitá na oděvu na levé straně hrudi.*¹¹⁹ Zároveň jim bylo zakázáno vzdalovat se z okruhu svého bydliště bez písemného povolení místního policejního úřadu, které museli mít při sobě.

Židům byl zakázán také vstup do veřejných knihoven a půjčování knih. Stalo se tak 6. září 1941.¹²⁰

10. září 1941 bylo zakázáno veřejné provádění a reprodukování hudebních děl, při kterých spolupůsobili Židé jako komponisté, zpracovatelé kompozic nebo jako interpreti a spolupracovníci. Také rozšiřováním takovýchto hudebních děl bylo zakázáno. Tento zákaz

¹¹⁵ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.180

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.20

¹¹⁹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.181

¹²⁰ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, , Inv. č. 151, Židé Č.21

platí i u hudebních děl, která sice nemají židovského skladatele, ale židovského autora textu.¹²¹

Židovské modlitebny a synagogy v Čechách a na Moravě byly uzavřeny v říjnu 1941.¹²²

*Výnosem ministerstva dopravy ze 14. října 1941 smějí Židé ve veřejné a soukromé železniční dopravě používat nejnižší třídu ve vagónech.*¹²³

29. listopadu 1941 byly určeny návštěvní hodiny pro židovské obyvatelstvo u úřadů. Návštěvní hodiny byly určeny každé úterý od 12 do 13 hodin. V tuto dobu směli Židé navštěvovat okresní soudy, berní správu, berní úřady, katastrální a měřický úřad a také četnickou stanici. 3. května došlo ke změně – Židé směli tyto úřady navštěvovat každý čtvrtek od 12 do 13 hodin.¹²⁴

Občanskou záložnu ve Zručí nad Sázavou směli Židé navštěvovat každé úterý od 15 do 16 hodin.¹²⁵

Posledním a nejhorším nařízením, které bylo do Zruče doručeno, bylo nařízení o vystěhování. 29. května 1942 bylo starostovi doručeno rozhodnutí o vystěhování Židů. Toto bylo plánováno v době od 1. června do 13. června 1942, kdy k němu také došlo. Výjimku tvořili pouze ti občané, kteří žili ve smíšeném manželství a také ti, kteří nebyli schopni transportu. Třetí výjimkou byli ti, kteří byli pověřeni likvidováním náboženských židovských obcí. Zároveň byl zastaven výdej potravinových lístků těmto občanům. Osoby, na něž se vztahovala výjimka, obdržely potravinové lístky pouze tehdy, pokud se prokázaly osvědčením Oberlandrata. Pokud byli vystěhovaní Židé vlastníky dobytka či jiného majetku, starosta měl za úkol se o tento majetek postarat. Klíče od svých domovů odevzdali zručští Židé při příjezdu do Kolína.

¹²¹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. S.181

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.42

¹²⁵ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.41

3.3. Transporty Židů ze Zruče nad Sázavou

30. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda, 5. října 1938 se prezident Edvard Beneš vzdal své funkce a 30. listopadu téhož roku se Benešovým nástupcem stal Emil Hácha. Tím začal zlověstný sled událostí, který byl předehrou k nezměrné katastrofě.

*V nové, prozatímní vládě generála Jana Syrového hrál ve vnitřní politice zmrzačeného státu hlavní roli Rudolf Beran, předseda pravicové agrární strany, který se později stal ministerským předsedou.*¹²⁶ Nová vláda musela od počátku řešit vnitropolitické i zahraniční obtíže. Jednou z nich byla i židovská otázka.

Konečné řešení židovské otázky je termín, který byl vymyšlen, aby zakryl genocidu, vymyšlenou a uskutečňovanou hitlerovským Německem.¹²⁷ *Původní smysl pojmu genocida definoval Raphael Lemkin, jako „koordinovaný plán různých akcí směřujících ke zničení podstatných základů života národních skupin s cílem vyhlazení těchto skupin samých.“*¹²⁸ Lemkin zdůrazňuje, že k tomu nemusí dojít přímo a okamžitě hromadným zabitím všech jejích příslušníků.¹²⁹ *Jestliže se pro genocidu Židů, uskutečňovanou v procesu KRŽO začal používat pojem holocaust, pak právě proto, že šlo o takový typ genocidy, ve kterém přímé a okamžité zabití všech příslušníků etnické skupiny posléze hrálo dominantní úlohu.*¹³⁰ Ve své podstatě se tak vyhlazování stalo hlavním nástrojem pro dosažení genocidních cílů.

Nacistické Německo plánovalo celou Evropu – od Britských ostrovů po Ural – jako Evropu bez Židů. Tento plán však měl svou časovou i teritoriální dimenzi.¹³¹ Hitler svůj plán na vyřešení židovské otázky přednesl ve formě jakéhosi proroctví - „*Dojde-li k nové světové válce, za jejíhož viníka už předem označil světové Židovstvo, evropští Židé ji nepřežijí.*“¹³² Mnozí historikové si myslí, že tehdy ještě Hitler neměl v úmyslu fyzicky vyhladit Židy, že šlo jen propagandistické gesto. Není přesně známo, kdy se Hitler rozhodl

¹²⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S.50

¹²⁷ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In: Miloš Pojar: *Stín šoa nad Evropou*. Sborník přednášek uvedených ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až v prosinci 2001. Židovské muzeum Praha: 2001 S.52

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In: Miloš Pojar: *Stín šoa nad Evropou*. Sborník přednášek uvedených ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až v prosinci 2001. Židovské muzeum Praha: 2001 S.52

pro fyzickou likvidaci. Přesně však lze doložit, kdy Hitler formuloval program KŘŽO, pokud šlo o obyvatele Čech a Moravy. Stalo se tak 21. ledna 1939, tedy pouhých několik dnů před jeho proroctvím v Říšském sněmu. *„Když přijal československého ministra zahraničí Františka Chvalkovského a když vyslechl jeho stesky, proč protizidovská politika vlády Druhé republiky nemůže být ještě razantnější, proč není s to zbavit republiku Židů, neboť není, kam je vystěhovat, Hitler mu dal rady, které jsou v oficiálním protokolu shrnuty do několika slov: „Die Juden Arden bei uns verniechtet.“ Podle denikového záznamu Karla Hoffmana mu o své audienci u Hitlera Chvalkovský - den po Hitlerově proroctví v Říšském sněmu – řekl: „Hitler und Riebbentrop hatten vor den Notwendigkeit der Ausrottung der Juden gesprochen.“ V těchto dvou autentických dokumentech je doloženo, jaký návod k „řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě“ doporučili nejvyšší představitelé Německé říše československé vládě: „Veernichtung“ und „Ausrottung“ – zničení a vyhlazení.¹³³ Podle Hilberga měl vyhlazovací proces dvě fáze: emigrace (1933 – 1940) a vyhlazení (1941 – 1945)¹³⁴*

Němci neměli zájem na opatřeních k rasové ochraně Čechů. V podstatě ponechali československé vládě volnou ruku v tom, jaká opatření proti Židům přijme. *Všeobecně panuje názor, že navzdory německému nátlaku vláda Rudolfa Berana nebyla ochotna jít v pronásledování Židů do krajnosti.¹³⁵* Poslanci si velmi dobře uvědomovali, že židovský kapitál tvoří velmi podstatnou část státního hospodářství.

Československá vláda fakticky vydala jen dvě nařízení směřovaná na židovskou komunitu v Československu.

Ještě před vyhlášením Protektorátu, bezprostředně před koncem samostatnosti, došlo v Československu k něčemu, co nemělo v jiných státech obdoby. Vláda se „neoficiálně“ obrátila na představitele židovských obcí a dala jim najevo, že by uvítala jejich vlastní návrhy na „řešení židovské otázky.“ Nejvyšší rada židovských náboženských obcí začátkem ledna 1939 požadovala objasnění budoucího oficiálního přístupu k emigraci a k postavení židovského obyvatelstva v nových podmínkách. Nabídla také spolupráci při přestavbě národního hospodářství. Dále zdůraznila význam rovnosti všech občanů ve státě.

¹³³ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě. In: Miloš Pojar: Stín šoa nad Evropou. Sborník přednášek uvedených ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až v prosinci 2001. Židovské muzeum Praha: 2001 S.52

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S.36

Memorandum skončilo konstatováním, že by židovský problém v Československu mohl být podstatně zjednodušen profesionálním přeškolením Židů a postupnou emigrací těch, kdo si přejí odejít ze země z hospodářských důvodů.¹³⁶

Po vyhlášení Protektorátu se situace Židů v Československu začala rapidně zhoršovat. Začalo propouštění z vládních úřadů, židovští lékaři se museli vzdát své práce v nemocnicích a české sportovní kluby začaly vylučovat své židovské členy. *Na pražské německé univerzitě bylo penzionováno 45 profesorů.¹³⁷*

Zatímco se Eliášova vláda neúspěšně pokoušela formulovat protižidovské zákony, říšský protektor schválil 21. června 1939 obsáhlý dekret, který zcela vylučoval Židy z účasti na veškerém hospodářském životě země a nařizoval jim hlásit všechn jejich majetek úřadům. Tento dekret, který měl zpětnou platnost od 15. března 1939, definoval Židy podle norimberských zákonů a měl ukázat Čechům, kdo je v zemi pánem, Eliášovu vládu velmi překvapil.¹³⁸

Od samého počátku šlo nacistům především o to, zmocnit se veškerého židovského majetku.

Přestože situace Židů v Československu nebyla nejlepší, někteří Židé se nerozhodli pro emigraci a zůstali v Československu. Věřili, že situace je pouze přechodná a brzy se navrátí staré demokratické poměry. V tom se bohužel velmi spletli.

Dne 22. září 1939 byla vydána konskripce, jejímž smyslem bylo získat přesný počet osob, na které se vztahovaly platné předpisy, určující, kdo je Žid. Především se zjišťovalo jméno, adresa, stáří, pohlaví, víra a přibližná výše majetku. Tak vznikla centrální kartotéka, která byla majetkem Ústředny pro židovské vystěhování v Praze a byla spravována Židovskou náboženskou obcí v Praze¹³⁹. Kartotéka byla v průběhu času doplňována.

Tato ústřední kartotéka nepodchytila židovské rodinné vztahy. Proto ve chvíli, kdy se začalo provádět odstěhování Židů, musela být provedena nová registrace. Započala

¹³⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S.146

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. , s. 174

v Praze 1. října 1941¹⁴⁰. Měla být provedena v co nejkratším čase. Jako podklad sloužily jmenné seznamy, vypracované již dříve. Zahrnovaly všechny evidované Židy, kteří dostali registrační číslo.¹⁴¹

Na základě těchto materiálů byly vytvořeny registrační karty. Každá karta obsahovala jméno a příjmení, registrační číslo, datum narození, státní příslušnost, počet dětí, stav, povolání, adresu, údaj, zda osoba žije ve smíšeném manželství či nikoliv, údaje o majetku, cestovní pas, občanský průkaz, zaměstnání a speciální znalosti. Zadní strana karty obsahovala údaje o rodinných příslušnících. Příbuzenské karty, registrační čísla a data narození. Dále údaj, zda žijí ve společné domácnosti. Zároveň musel každý Žid odevzdat majetkové přiznání, které obsahovalo údaje o hodnotě majetku.¹⁴²

5. prosince 1941¹⁴³ byly Ústředně pro židovské vystěhování v Praze předány registrační karty ze všech krajů Protektorátu. Současně byla na venkově vyplněna a odevzdána majetková přiznání.

Původně byla na venkově registrace prováděna náboženskými obcemi. Bylo však nutné, aby registrace byla provedena stejně, jako v Praze. Proto byli před zástupce Ústředny pro židovské vystěhování předváděni Židé každého kraje a zároveň kontrolovány registrační karty. Někteří spolupracovníci Židovské náboženské obce v Praze se starali o správné provedení registrace přímo na místě. Registrace trvala různě dlouhou dobu, podle počtu Židů v daném Oberlandratu. Většinou netrvala déle než několik dní. Registrace v okresních a krajských městech začala v lednu 1942. Pro Kolín byla naplánována na 17. – 25. 4. 1942.¹⁴⁴ Zruční Židé byli registrováni v Kolíně.

Samotné odstěhování Židů z Protektorátu Čechy a Morava, popřípadě jejich přestěhování do ghetta započalo v říjnu 1941.¹⁴⁵ Dne 13. října 1941 nastoupilo prvních

¹⁴⁰ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. , s. 174

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S. 43

¹⁴⁵ Tamtéž.

1 000 osob do pražského Veletržního paláce a 16. října 1941 opustilo Prahu. Od té doby bylo odbaveno 46 transportů z Prahy a z venkova.¹⁴⁶

Židovská náboženská obec v Praze vždy obdržela od Ústředny pro židovské vystěhování seznam lidí, určených k transportu. Vždy bylo určeno 1200 – 1300 jmen.¹⁴⁷ Tento seznam opsala a rozmnožila. Předvolání doručovala roznášková služba. Zároveň byla založena kartotéka osob, jimž bylo předvolání doručeno. Předvolání bylo doručeno většinou v noci.

Zpočátku byly určité kategorie (děti ze smíšených manželství, židovské manželky árijců, rodiny osob zaměstnávaných židovskou náboženskou obcí apod.) z odsunu vyňaty.
148

Účastníci k transportu dostali formuláře k vyplnění a příslušné informace.

V den před nastoupením transportu byla vyzvednuta zavazadla cestujících a odvezena na shromaždiště. *Ve venkovských městech sloužily za shromaždiště velké haly, zejména ve společenských střediscích, školách nebo synagogách.*¹⁴⁹

V den nástupu se účastníci shromáždili na určeném místě. Cestující byli povinni odevzdat svá majetková přiznání. Vyplněná majetková přiznání se shromažďovala a ve trojím vyhotovení se předávala Židovské obci. Opsaná přiznání byla předložena účastníkům, kteří je museli podepsat. Klíče od bytu předávali Treuhandstelle. Vzhledem k tomu, že na venkově nebyl dostatečný aparát k prepisování majetkových přiznání, musela se tato nejdříve zasílat do Prahy a zpět. K venkovským transportům byl ustanoven štáb zaměstnanců a spolupracovníků Židovské náboženské obce. Ti byli pravidelně nasazováni k organizaci venkovských transportů. *Cestující dále odevzdávali potravinové lístky, list pro odběr uhlí, cennosti, hotové peníze a osobní doklady. Tato procedura trvala většinou tři dny.*¹⁵⁰

¹⁴⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S. 43

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S. 43

Organizaci na shromaždišti mělo na starost vedení transportu, kterému byla na shromaždišti k dispozici Expozitura Židovské náboženské obce. Ta měla za úkol zařídit instalaci potřebných technických zařízení, připravit možnosti pro spaní, zprovoznit kuchyňská zařízení, umývárny, záchody, zajistit prostor pro zavazadla, zavazadla střežit, zorganizovat stálou službu řemeslníků, zejména elektrikářů, instalatérů apod.¹⁵¹ Dále musela zajistit všechny nastoupené osoby. Dále musela zaznamenat osoby, které k transportu měly nastoupit, nicméně nenastoupily. Ty musela oznámit zástupci Ústředny pro židovské vystěhování v Praze.

Rozhodnutí o vystěhování zručských Židů přišlo starostovi 29. května 1942¹⁵². Vystěhování bylo plánováno v době od 1. června do 13. června 1942, kdy k němu také došlo. Výjimku tvořili pouze ti občané, kteří žili ve smíšeném manželství a také ti, kteří nebyli schopni transportu. Třetí výjimkou byli ti, kteří byli pověřeni likvidováním náboženských židovských obcí. Zároveň byl zastaven výdej potravinových lístků těmto občanům. Osoby, na něž se vztahovala výjimka, obdržely potravinové lístky pouze tehdy, pokud se prokázaly osvědčením Oberlandratu. Pokud byli vystěhovalí Židé vlastníky dobytka či jiného majetku, starosta měl za úkol se o tento majetek postarat. Klíče od svých domovů odevzdali zručští Židé při příjezdu do Kolína.¹⁵³ *Odevzdání klíčů symbolicky ukončilo jejich doposud relativně svobodný život.*¹⁵⁴ Před deportacemi žilo ve Zručí nad Sázavou 34 židovských osob. Zde přikládám jejich seznam, registrační čísla a další osud.¹⁵⁵

Jméno	Datum narození	Transport	Z Terezína
Jiří Beneš	13.08.1931	AAb. Č. 620 Kolín - Terezín	AAk, č. 652, Terezín – Trawniki - zahynul

¹⁵¹ KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9. , s. 176

¹⁵² Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945.* 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2. S. 43

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ www.holocaust.cz. [online]. [cit. 2013-04-01].

¹⁵⁵ www.holocaust.cz. [online]. [cit. 2013-04-01]. a Státní okresní archiv Kutná Hora, Fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, Kárný, M. a kol.: Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945, 2 svazky, Praha 1945, ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorskú: Osídlení na Kutnohorském venkově.* 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.51-52

Ludvík Beneš	6.3.1893	AAb, č. 617 Kolín - Terezín	AAk, č 649, Terezín – Trawniki - zahynul
Aloisie Benešová	20.3.1874	AAb, č. 617, Kolín - Terezín	By, č. 650, Terezín – Osvětim - zahynula
Hedvika Benešová	19.08.1902	AAb, č. 618, Kolín - Terezín	AAk, č. 650, Terezín – Trawniki - zahynula
Věra Benešová	8.01.1928	AAb, č. 619, Kolín - Terezín	AAk, č. 651, Terezín – Trawniki - zahynula
Rudolf Hochberg	23.08.1902	AAb, č. 647, Kolín - Terezín	AAk, č. 431, Terezín – Trawniki - zahynul
Markéta Hochbergová	6.10.1908	AAb, č. 432, Kolín - Terezín	AAk, č. 432, Terezín – Trawinki - zahynula
Sonja Hochbergová	7.07.1932	AAb, č. 649, Kolín - Terezín	AAk, č. 433, Terezín – Trawinki - zahynula
Herbert Löwenthal	22.08. 1909	AAb, č. 597, Kolín - Terezín	AAk, č. 633, Terezín – Majdanek - zahynul
Alice Löwenthalová	3.07.1913	AAb, č. 598, Kolín - Terezín	AAk, č. 634, Terezín – Trawniki, zahynula
Oskar Metzger	30.11.1875	AAb, č. 595, Kolín - Terezín	AAk, č. 407, Terezín – Trawniki - zahynul
Růžena Metzgerová	27.05.1887	AAb, č. 596, Kolín - Terezín	AAk, č. 408, Terezín – Trawniki - zahynula
Josef Ohrenstein	24.05.1883,	AAb, č. 613, Kolín - Terezín	AAk, č. 648, Terezín – Trawniki - zahynul
Karel Ohrenstein	4.11.1891	AAb, č. 609, Kolín - Terezín	AAk, č. 644, Terezín – Trawniki - zahynul
Richard Ohrenstein	15.12.1884	AAb, č. 572, Kolín - Terezín	Be, č. 556, Terezín – Raasika - zahynul
Jana Ohrensteinová	27.05.1923	AAb, č. 611, Kolín - Terezín	AAk, č. 646, Terezín – Trawniki - zahynula
Josefa Ohrensteinová	6.05.1884	AAb, č. 573, Kolín - Terezín	Be, č. 557, Terezín - Raasika
Valerie Ohrensteinová	1.03.1899	AAb, č. 610, Kolín - Terezín	AAk, č. 645, Terezín - Trawniki
Vlasta Ohrensteinová	18.02.1926	AAb, č. 612, Kolín - Terezín	AAk, č. 647, Terezín - Trawniki
Richard Reiter	30.11.1884	AAb, č. 650, Kolín - Terezín	AAk, č. 429, Terezín - Trawniki
Irma Reiterová	2.12.1887	AAb, č. 651, Kolín - Terezín	AAk, č. 430, Terezín - Trawniki
Jindřich Roubíček	5.02.1903	AAb, č. 601, Kolín -	AAk, č. 635, Terezín

		Terezín	– Trawniki, zahynul 3.09.1942 Majdanek
Jiří Roubíček	29.03.1937	AAb, č. 604, Kolín - Terezín	AAk, č. 639, Terezín – Trawniki - zahynul
Eliška Roubíčková	19.06.1909	AAb, č. 602, Kolín - Terezín	AAk, č. 637, Terezín – Trawniki - zahynula
Sonja Roubíčková	18.10.1930	AAb, č. 603, Kolín - Terezín	AAk, č. 638, Terezín – Trawniki - zahynula
Gustav Schulz	03.03.1892	AAb, č. 622, Kolín - Terezín	AAk, č. 426, Terezín – Trawniki - zahynul
Božena Schulzová	08.05.1889	AAb, č. 623, Kolín - Terezín	AAk, č. 427, Terezín – Trawniki - zahynula
Věra Schulzová	04.02.1924	AAb, č. 624, Kolín - Terezín	AAk, č. 428, Terezín – Trawniki - zahynula
Gustav Svoboda	24.10.1875	AAb, č. 605, Kolín - Terezín	AAk, č. 640, Terezín – Trawniki - zahynul
Josef Svoboda	28.01.1916	AAb, č. 607, Kolín - Terezín	AAk, č. 642, Terezín – Trawniki, zahynul 04.09.1942 Majdanek
Ota Svoboda	03.08.1921	AAb, č. 608, Kolín - Terezín	AAk, č. 643, Terezín – Trawniki, zahynul 30.07.1942 Majdanek
Anna Svobodová	11.05.1878	AAb, č. 606, Kolín - Terezín	AAk, č. 641, Terezín - Trawniki
Lacinová Valerie			

Bohužel se mi nepodařilo získat materiál, který by mi přiblížil transport očima zručských Židů. Pamětník, pan Josef Kratochvíl, vzpomínal na transporty jako na událost, o které se lidé dozvěděli ráno po odvezení.¹⁵⁶ Zručští Židé byli tedy odvečeni, podobně jako spousta dalších, v noci. Nikdo z nich se už více domů nenavrátil. Protože není známo, kdy přesně zemřeli, je považováno za datum a místo jejich smrti datum a cíl transportu z Terezína na východ.¹⁵⁷

Jedinou zručskou Židovkou, kterou neodvečli spolu s ostatními účastníky transportu, byla Valerie Lacinová. Valerie Lacinová žila společně se svým manželem

¹⁵⁶ Rozhovor s Josefem Kratochvílem, konaný v lednu 2012

¹⁵⁷ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.51

Vlastimilem Lacinou, zaměstnancem u dráhy. Podle pana Kratochvíla dělal Vlastimil Lacina buď výpravčího nebo přednostu.¹⁵⁸ Společně bydleli v domku čp. 204 nad penzionem. Měli spolu tři děti narozené v letech 1928, 1931 a 1934.¹⁵⁹ Josef Kratochvíl vzpomínal, že by bývali odvěkli i její děti. Vlastimil Lacina je však nechal pokřtít, čímž jim zachránil život. Valerie Lacinová byla 25.6.1942 odvezena pravděpodobně do Tábora.¹⁶⁰ Její další osud nebyl zdejšímu městskému úřadu znám. Jisté však je, že do Zruče se více nevrátila.¹⁶¹ Podle Marka Lauermanna zemřela neznámo kdy v Osvětimi.¹⁶²

Nezměrnou krutostí je, dle mého názoru, odvěčení dětí. Ve Zručí žilo těsně před transportem 5 dětí do 18 let – Jiří Beneš, Věra Benešová, Sonja Hochbergová, Vlasta Ohrensteinová a Věra Schulzová.

Shromaždiště zručských Židů bylo v Kolíně. V budově měšťanské školy v Ovčárenské ulici 374.¹⁶³ Z Kolína byly vypraveny celkem tři transporty Aab, Aac, Aad.

Do stejného transportu, AAK, který odjel z Terezína do Trawinki byli zařazeni – Jiří Beneš, Ludvík Beneš, Hedvika Benešová, Věra Benešová, Rudolf Hochberg, Markéta Hochbergová, Sonja Hochbergová, Herbert Löwenthal, Alice Löwenthalová, Oskar Metzger, Růžena Metzgerová, Josef Ohrenstein, Karel Ohrenstein, Jana Ohrensteinová, Valerie Ohrensteinová, Vlasta Ohrensteinová, Richard Reiter, Irma Reiterová, Jindřich Roubíček, Eliška Roubíčková, Sonja Roubíčková, Gustav Schulz, Věra Schulzová, Gustav Svoboda, Josef Svoboda, Ota Svoboda, Anna Svobodová. Tímto transportem odjelo 1027¹⁶⁴ osob. Nikdo z nich se již domů nevrátil

Do stejného transportu, Be, který odjel z Terezína do Raasiky, byli zařazeni – Josefa Ohrensteinová a Richard Ohrenstein. Tímto transportem odjelo 1000 osob, 952 zemřelo a 48 se vrátilo domů.¹⁶⁵

Do stejného transportu By, který odjel z Terezína do Osvětimi, byla ze Zruče zařazena pouze Aloisie Benešová. Deportováno bylo celkem 1838 osob, 1805 zemřelo a 33 se vrátilo domů.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Rozhovor s Josefem Kratochvílem, konaný v lednu 2012

¹⁵⁹ Rozhovor s Josefem Kratochvílem, konaný v lednu 2012

¹⁶⁰ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151 Židé Č.127

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005.S.51

¹⁶³ www.nasinebocizi.cz. [online]. [cit. 2013-04-01].

¹⁶⁴ www.holocaust.cz. [online]. [cit. 2013-04-01].

¹⁶⁵ www.holocaust.cz. [online]. [cit. 2013-04-01].

3. 4. Židovské rodiny ve Zruči nad Sázavou

3.4.1. Benešovi

Ve Zruči žila před válkou Aloisie Benešová, která se narodila 20. března 1874.¹⁶⁷

Aloisie žila pravděpodobně se svým synem Ludvíkem, který se narodil 6. března 1893.¹⁶⁸
Ludvík byl invalidní důchodce.¹⁶⁹

Jeho žena Hedvika se narodila 19. srpna 1902¹⁷⁰.

Měli spolu dvě děti – Věru (8. ledna 1928¹⁷¹) a Jiřího (13. srpna 1931¹⁷²).

Benešovi žili v domě čp. 126.¹⁷³

3.4.2. Hochbergovi

Rudolf Hochberg se narodil 23. srpna 1902¹⁷⁴. Byl ženatý s Markétou Hochbergovou, narozenou 6. října 1908.

Měli dceru – Sonju, která se narodila 7. července 1932.¹⁷⁵

Rudolf Hochberg pracoval u Schebkova dvora.¹⁷⁶

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

¹⁷⁰ KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.89

¹⁷⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151 Židé Č.130

¹⁷⁵ KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

¹⁷⁶ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou Inv. č. 151 Židé Č.130

3.4.3. Löwenthalovi

Herbert Löwenthal se narodil 22. srpna 1909¹⁷⁷. Jeho žena Alice se narodila 3. července 1913¹⁷⁸. Herbert se živil jako akademický malíř.¹⁷⁹

Žili u zubního technika Josefa Kotrče.¹⁸⁰

3.4.4. Metzgerovi

Ve Zruči žili před válkou Oskar (30. listopadu 1875) a jeho žena Růžena (27. května 1887)¹⁸¹. Přistěhovali se na podzim 1938 a žili u zubního technika Josefa Kotrče.¹⁸²

3.4.5. Ohrensteinovi

Rodina Ohrensteinových je typickou starousedlickou rodinou. V matrikách byli její členové vedeni již po roce 1870.

Prvním příslušníkem této rodiny, který se do Zruče přizemil z Příseky u Světlé nad Sázavou, byl Jakub Ohrenstein. Jakub Ohrenstein se narodil v roce 12. května 1853¹⁸³ v Sedmpánech u Trhového Štěpánova. 24. dubna 1879¹⁸⁴ ve Zruči nad Sázavou se oženil s Annou Beckovou. Oddal je rabín Zacharias Spitz z Golčova Jeníkova. Za svědky šli novomanželům Ignatz Beck z Chabeřic a Joachim Meisl ze Zruče. Anna Becková se narodila 29. října 1853¹⁸⁵ řeznickému mistrovi Isaku Beckovi a Barboře Raabové z Chabeřic v domě čp. 92. Za kmotra jí šel Joachim Meisl ze Zruče.¹⁸⁶

¹⁷⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151 Židé Č.130

¹⁷⁸ KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

¹⁷⁹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151 Židé Č.130

¹⁸⁰ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

¹⁸¹ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

29. května 1886 koupil Jakub Ohrenstein dům čp. 92¹⁸⁷ ve Zruči nad Sázavou. Právě zde se narodilo všech jejich 7 dětí.

Nejstarší – Hynek – se narodil 14.2.1880¹⁸⁸. Oženil se s Martou Elhartovou a usadil se v Chomutově. V roce 1916 jim tam byla udělena domovská příslušnost.¹⁸⁹

Druhorozený Eduard se narodil 5. května 1881¹⁹⁰. U obřízky, kterou provedl S. Pollak z Dolních Kralovic, byli Eduardův strýc Alois Ohrenstein ze Světlé nad Sázavou a Josef Kohn ze Zruče. Eduard byl jako jediný ze sourozenců poslán na studia na kutnohorskou reálku. V době studia žil u svého strýce Josefa (Jakubův bratr, žil v Nových Dvorech). Na studiích vydržel pouze do terciie. Potom přešel do učení na obchodního příručí do Dvora Králové nad Labem, kde zůstal patnáct let. Zde si našetřil dost peněz na to, aby společně s věnem své ženy koupil od Rosenzweigů obchod v Kutné Hoře.¹⁹¹

Jejich další syn, Josef, se narodil 24.5.1883¹⁹². Po první světové válce se stal válečným invalidou a vedl ve Zruči trafik. Před válkou žil v domě čp. 92.¹⁹³

Ottokar přišel na svět 14. dubna 1885¹⁹⁴. Žil se svou ženou Helenou v Praze.¹⁹⁵

Ohrensteinovi měli pouze jedinou dceru. Růžena se narodila 27. května 1887.¹⁹⁶

24. srpna 1888 se narodil Augustin¹⁹⁷. Stal se generálním ředitelem továrny na kůže Brüder Taussig v Litoměřicích. Jeho manželství s Ilkou zůstalo bezdětné.¹⁹⁸

Nejmaldší Karel se narodil 4. listopadu 1891¹⁹⁹. Oženil se s Valerií Benešovou ze Stříbrné Skalice. S Valerií měl dvě dcery – Janu (nar. 27.5.1923) a

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz.

¹⁸⁹ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, č. 130

¹⁹⁴ Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz.

¹⁹⁵ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

¹⁹⁶ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

Vlastu (nar. 18.2.1926)²⁰⁰. Po svém otci převzal obchod ve Zruči. Pracoval také jako pomocný dělník u stavitele Antonína Vorlíčka z Prahy²⁰¹. Před válkou bydlel společně se svou ženou ve Zruči v domě č. 92²⁰², který vlastnil, a jehož cena byla před válkou odhadnuta na 60 000. Jeho žena Valerie vlastnila domek se zahrádkou. Její majetek byl oceněn na 45 000²⁰³.

5. února 1902 dostali Ohrensteinovi ve Zruči nad Sázavou domovskou příslušnost.²⁰⁴

Ohrensteinovi byli ve zbraslavických matrikách nedopatřením zapisováni jako Ornsteinovi. Tuto nesrovnalost napravil Jakub Ohrenstein v roce 1910, kdy bylo 2. května vyhověno jeho žádosti a jemu i jeho dětem bylo povoleno používat příjmení Ohrenstein.²⁰⁵

Do Zruče se z Příseky přistěhoval Jakubův synovec Robert, syn Aloise a Marie (roz. Hermannová) Ohrensteinových. Oženil se s Růženu Poláčkovou, dcerou Barbory (roz. Ohrensteinová) a Leopolda Poláčkových. Svatba se konala 3. dubna 1910 na Pohledí²⁰⁶. Oddával je rabín Leopold Fišer z Dolních Kralovic. Za svědky jim šli Leopold Poláček a Joachim Ohrenstein.²⁰⁷ Pracoval ve vlastním hospodářství. Před válkou bydlel v domě čp. 98.²⁰⁸ Kromě domu vlastnil ještě zahradu a několik polí. Jeho majetek byl odhadnut na 100 000.²⁰⁹ Měl syna Richarda, který před válkou žil také v domě čp. 98 a pracoval v klempířství Jaroslava Jelínka.²¹⁰

¹⁹⁹ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, č. 130

²⁰² *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, č. 130

²⁰⁴ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰⁵ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰⁶ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰⁷ *Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory*. Vydává Město Kutná Hora: OPPKŠT – Oddělení kultury, školství, tělovýchovy. Městský úřad Kutná Hora. 2007, 4.

²⁰⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Židé, Inv. č. 151, č. 130

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Tamtéž.

3.4.6. Reiterovi

Richard Reiter se narodil 30. listopadu 1884²¹¹. Jeho žena Irma se narodila 2. prosince 1887²¹². Richard se živil výpomocí při zemědělských pracích²¹³ a vlastnil obchod. V obchodě se učil student Hloušek, který ho později převzal.²¹⁴

Manželé vlastnili dům se dvorkem čp. 87. Jejich majetek byl před válkou odhadnut na 50 000.²¹⁵

Pracovala u nich Marie Bartošová.

3.4.7. Roubíčkoví

Jindřich Roubíček se narodil 5. února 1903²¹⁶. Byl ženatý s Eliškou Roubíčkovou (19. Červen 1909)²¹⁷. Měli dvě děti – Sonju (18. října 1930) a Jiřího (29. března 1937).

Jindřich Roubíček byl zaměstnán u firmy Baťa.²¹⁸ Se svou rodinou žil u Ohrensteina.²¹⁹

3.4.8. Schulzovi (Šulcovi)

Prvním příslušníkem této rodiny ve Zruči nad Sázavou byl Gustav Schulz, který pocházel z nedaleké Lipiny. Narodil se 3. března 1892²²⁰. Jeho matkou byla Berta Schulzová (roz. Hübscherová ze Sázavy) a jeho otcem byl Rudolf Schulz z Lipiny. Obřizku provedl Baumann Kohl z Janovic, za svědky šli Gustav Hübscher a Hermina Hübscherová.²²¹

²¹¹ Státní okresní archiv Kutná Hora, Židé, Inv. č. 151, č. 130

²¹² KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

²¹³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

²¹⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005.

²¹⁵ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.52

²¹⁶ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

²¹⁷ KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

²¹⁸ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, Č. 130

²¹⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

²²⁰ Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz

²²¹ Tamtéž.

6. května 1920²²² se oženil s Boženou Ohrensteinovou, narozenou 8. května 1889. Božena byla dcerou Mořice Reitera z Lučice a Charlotty Pickové. Novomanžele oddal Josef Bloch, za svědky šli obchodníci Adolf Bloch a Josef Kraus ze Světlé nad Sázavou.²²³

Manželům se 4. února 1924 narodila dcera Věra.²²⁴

Gustav Schulz pracoval při zemědělských pracích.²²⁵ Jeho žena vlastnila hostinec. Manželům mimo to patřila ještě zahrada, louka a pole. Jejich majetek byl odhadnut na 180 800.²²⁶ Žili v domě čp. 17.²²⁷

Byla u nich zaměstnána Františka Doležálková.

3.4.9. Svobodovi

Gustav Svoboda se narodil 24. října 1875²²⁸. Oženil se s Annou, narozenou 11. května 1878.²²⁹

Měli spolu dva syny – Josefa narozeného 28. ledna 1916²³⁰ a Ottu, který se narodil 3. srpna 1921²³¹.

Josef Svoboda se živil jako obchodník²³². Jeho synové pracovali v Baťově továrně.²³³

3. 5. Židovská modlitebna ve Zruči nad Sázavou

Modlitebna je doložena od poloviny 30. let 19. století (tehdy byla v domě čp. 40 stojící na stavební parcele č. 57 nebo v domě čp. 44 stojícím na stavební parcele čp. 53). Od počátku 40. let až do 70. let 19.století byla zřejmě v palírně čp.30 stojící na stavební

²²² Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, Č.130

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé, Č.52

²²⁸ Matriky židovských náboženských obcí dostupné z www.badatelna.cz

²²⁹ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

²³⁰ Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

²³¹ Tamtéž.

²³² ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

²³³ Státní okresní archiv Kutná Hora, Fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

parcele č.70. Nejpozději od roku 1877 byla modlitebna v domě čp. 20 stojícím na stavební parcele 78.²³⁴ Tento dům vlastnila Israelitská obec zručská od roku 1877 až do druhé světové války.

Během války přešel dům 5.10.1942 na Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren, od kterého dům koupil v roce 1943 Josef Havrda.²³⁵ Vzhledem k tomu, že takovéto obchody s židovským majetkem byly za války prováděny dosti podezřele, podala po válce ŽNO v Kolíně ve smyslu paragrafu 12 zákona č.128/46 žádost, aby byla tato koupě prohlášena za neplatnou. Žádosti bylo vyhověno a 29. března bylo vlastnické právo Josefa Havrdy vymazáno a vloženo vlastnické právo ŽNO v Kolíně.

Roku 1947 Židovská náboženská obec v Kolíně tento dům prodala Posázavské záložně za 100 000 Kč.²³⁶ Posázavská záložna ho následně prodala 9.8.1948 Rudolfovi a Anně Holubcovým.

Pamětník Josef Kratochvíl vzpomíná, jak ze židovské modlitebny po válce vynášel s kamarády lavice a zařízení, aby zde následně mohla být zřízena klubovna.²³⁷ V roce 1955 se majiteli domu stali Antonín a Marie Lapáčkoví.²³⁸

²³⁴ Státní okresní archiv Kutná Hora, Fond Archiv obce Zruč nad Sázavou, Inv. č. 151, Židé Č.130

²³⁵ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Rozhovor s Josefem Kratochvílem, konaný v lednu 2012

²³⁸ ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMANN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. ISBN 8090523005. S.50

4. Židovská komunita v Dolních Kralovicích

4.1. Historie městečka Dolní Kralovice

Dolní Kralovice ležely v hlubokém údolí řeky Želivky. *Dolní Kralovice se rozkládaly v nadmořské výšce 365 metrů a v některých částech stoupaly až do výšky 454 metrů nad mořem.*²³⁹

*Ves Kralovice, jak svědčí její jméno, vznikla na královské půdě, a to zřejmě za královny Svatavy (zemřela 1126), která Svatavin újezd darovala vyšehradské kapitule. Doklad o tom přináší pouze středověké falzum, které má však pravděpodobně reálný základ.*²⁴⁰ V roce 1352 je doloženo kapitulní městečko s farním kostelem, rychtou, clem a mlýnem. Městečko, ležící na důležitém přechodu řeky, bylo střediskem celého kapitulního statku.

Dlouhé a protáhlé kralovické náměstí bylo lokováno souběžně s řekou. Gotickému kostelu, který leží na vyvýšeném místě, pravděpodobně předcházela kostel románský. *Za kapitulní správy, kdy městečko bylo střediskem obročnického statku probošta, lze předpokládat existenci tvrze či dvorce, které však nelze doložit.*²⁴¹ Zámek, který zaujímal téměř polovinu náměstí, vznikl v 80. letech 16. století, kdy se panství, které bylo od roku 1436 zastavováno, stalo dědičným. Poloha zámku byla výhodná, vzhledem k tomu, že odtud šlo pozorovat přechod.

Městečko zůstávalo až do poloviny 18. století velmi malé. Postupně bylo rozšířeno o židovské ghetto s vlastním náměstím a synagogou severozápadně od mostu.

*Správní význam městečka v rámci patrimoniální správy (dolnokralovické panství zahrnovalo roku 1847 celých 80 vsí, městeček a 8 dílů vsí) vedl ke zřízení sídla soudního okresu roku 1850 právě v Dolních Kralovicích.*²⁴² Dolnokralovický okres patřil k největším v Čechách. Jeho nespornou výhodou byla centrální poloha a dostupnost území po obou březích řeky Želivky.

Roku 1902 byla do městečka dovedena železnice, která vedla z Vlašimi. Nádraží se nacházelo nad kostelem.

²³⁹ PLEVA, František. *ŽELIVKA naše řeka*. 1. vyd. Grafická úprava: František Pleva. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2003. 275 s. ISBN: 80-86559-22-X. , S.170

²⁴⁰ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G*. 1. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž.

Velký vzrůst zaznamenalo městečko v 18. a 19. století. Vznikly zde menší továrny a pila. *Nová výstavba vyplnila svahy údolí mezi železnicí a řekou a pokračovala i podél silnice do Brzotic a Čechtí.*²⁴³ V roce 1945 byl vývoj zastaven. *V roce 1971 – 1972 bylo celé městečko (včetně pravobřežních Horních Kralovic) zbořeno a zatopeno Želivskou přehradou. Nad hladinou zůstalo jen několik nejvýše položených domků v zákrutu silnice do Brzotic, staly se však součástí uzavřeného hygienického pásma.*²⁴⁴ Tím se uzavřela historie jedné z nejstarších osad v kraji.

4.2. Židovská komunita v Dolních Kralovicích

Židovské osídlení v Dolních Kralovicích předpokládají historikové již v 15. století, ale ve století 17. již mají jistotu, že zde Židé skutečně žili.²⁴⁵ V roce 1724 zde žilo 11 rodin, v roce 1793 16 rodin, před polovinou 19. století nejméně 21 rodin. V pozdější době docházelo ke snižování počtu židovských obyvatel v Dolních Kralovicích. V roce 1880 zde žilo 153 osob (19,2% z celkového počtu obyvatel), v roce 1900 74 obyvatel (10% z celkového počtu obyvatel), v roce 1930 zde žilo 41 Židů (6,4% z celkového počtu obyvatel).²⁴⁶

Menší počet Židů žil i v protibřežních Horních Kralovicích. V roce 1724 zde žilo 5 rodin, v roce 1811 7 rodin, v roce 1890 zde žilo 40 osob (9,3% z celkového počtu obyvatel) a v roce 1930 zde žilo 10 osob (3,0% z celkového počtu obyvatel).²⁴⁷

Židovská čtvrť vznikla nejpozději v 1. polovině 18. století (spíše však dříve) v nejsevernější části městečka. V 1. polovině 19. století ghetto tvořilo asi 17 – 20 domů²⁴⁸. Patřil k nim i severozápadní konec náměstí. Nejstarší část ghetta (v níž přízemní až patrové domy se synagogou obklopovaly vnitřní prostranství protáhlé návsí) byla propojena s křesťanskou obcí dvěma úzkými vjezdy: od jihu (z náměstí) a od západu (z ulice, která vedla k Bernarticím, v níž bylo také

²⁴³ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G. 1. vyd.* Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě. 1. vyd.* Praha, ISBN: 80-900895-1-8

²⁴⁶ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G. 1. vyd.* Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ ŠLEHUBER, Jiří: *Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Strážce a Bezděkova. Dotisk. Vlastním nákladem vydalo sdružení svolavatelů setkávání rodáků, 2002.*

několik židovských domů. *Synagoga zde existovala údajně od 16. století, roku 1717 snad byla nově vystavěna, po požáru židovské čtvrti z roku 1764 opravena a v roce 1906 přestavěna a opatřena secesním dekorem.*²⁴⁹ Po válce, konkrétně v letech 1951 – 1969 sloužila jako sbor Církve Československé husitské. Severně od ghetta se nacházel hřbitov, který byl založen pravděpodobně v 17. století, nacházel se na stejném břehu jako synagoga. Při zatopení městečka byl hřbitov zničen. Několik desítek nejcennějších stél z počátku 18. století bylo převezeno na židovský hřbitov v Trhovém Štěpánově.

*Kralovičtí Židé bydleli původně jen v západní části města při levém břehu Želivky – v Židovské ulici.*²⁵⁰ Později se ulice nazývala Řiční.

Od roku 1834 do roku 1905 fungovala v Dolních Kralovicích soukromá izraelská škola německá s právem veřejnosti, již vydržoval „Izraelský náboženský spolek“. Původně byla dvoutřídní. V roce 1892 docházelo do řečené školy 71 dětí s českým jazykem mateřským.²⁵¹ Roku 1905 byla zrušena jedna třída a téhož roku pro nedostatek žáků byla podle návrhu Josefa Steina zrušena i škola.

Kronikář Doubek mluví o škole takto:

Zvláště Dolních Kralovic byla dvoutřídní soukromá židovská škola německá existující ryze v českém prostředí v letech 1864 – 1905.

Židovská obec v Dolních Kralovicích patřila k nejstarším v kraji a trvala již od raného středověku, což potvrzoval starý židovský hřbitov patrně z 15. století a synagoga, původně ze 16. století, opravená v roce 1906.

Kralovičtí Židé bydleli původně jen v západní části města při levém břehu Želivky – v Židovské ulici. Domy měly dva vchody pro případ pogromů. Jak dokazují židovské matriky, které se v Kralovicích zachovaly od roku 1788 a jak ukazují ještě sčítání lidu v 19. století, žilo v Kralovicích několik desítek židovských rodin.

Podle sčítání v roce 1880 žilo v Dolních Kralovicích 173 Židů. Živili se výhradně obchodem a podomním obchodem s peřím, kůžemi a podobně. Někteří byli také majiteli statků a nájemci dvorů.

²⁴⁹ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G. 1. vyd.* Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

²⁵⁰ ŠLEHUBER, Jiří: *Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Stráže a Bezděkova.* Dotisk. Vlastním nákladem vydalo sdružení svolavatelů setkávání rodáků, 2002.

²⁵¹ Tamtéž.

Vzhledem k tomu, že mezi sebou a v obchodě používali němčiny a chtěli, aby se i jejich děti, žijící v českém prostředí naučily německému jazyku, zřídili v Kralovicích soukromou německou školu, která časem získala i právo veřejnosti.

A nesloužilo příliš ke cti místním občanům, že také mnozí z nich posílali své děti do německé školy. Nejvíce zapsaných dětí měla škola v roce 1870 – 96 žáků.

Teprve po roce 1900 začal počet žáků rychle klesat, až v roce 1905 byla škola pro nedostatek žáků uzavřena. Bylo to ovlivněno především stoupajícím vlivem české školy a působením uvědomělých vlasteneckých občanů, kteří trvání školy v ryze českém prostředí prohlašovali za ostudu města a jeho obyvatel.²⁵²

Autor knihy „Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Stříteže a Bezděkova“, Jiří Šlehuber, vzpomíná ve své knize na židovské obyvatele. Jako příklad zde uvádím několik vzpomínek. Jako první na pana Vogla:

Přilepen na radnici stál patrový dům pana Vogla, Žida. Jeho syn Oto jako jeden z mála Židů pochopil, že od Hitlera nemůže nic dobrého očekávat a odstěhoval se, když bezvýsledně přesvědčoval své souvěrce, aby s ním odjeli do Ameriky. Přežil. V novinách bylo toto oznámení: Oto Vogel, narozen v Dolních Kralovicích, který žil v Praze do roku 1939, zemřel na Floridě ve spojených státech dne 16. července 1991. Zemřel ve věku 96 let. Zdena Zahn – dcera. Měl ještě tři bratry Karla, Richarda, Zdenka. Přežil je. A jako nejstarší z nich se dožil nejvyššího věku. Židé, kteří ho neposlechli, skončili v koncentračních táborech. Pan Vogel se stal v Americe bohatým člověkem. Víme, že dal vykopat ostatky svého otce na židovském hřbitově a převezl je do Ameriky. Vypravuje se také, že chtěl koupit čističku vody, aby Dolní Kralovice nebyly zatopeny. V domě pana Vogla bývalo řeznictví, později obchod s kůžemi, textilem, řekli bychom hadry a peřím, které se zde i dralo. To vše se vykupovalo a tedy i zpracovávalo. Šoférem, který z okolí toto zboží svážel do Kralovic, byl pan Jukl.²⁵³

Takto Jiří Šlehuber vzpomíná na paní Elizabetu Krausovou:

²⁵² ŠLEHUBER, Jiří: *Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Stříteže a Bezděkova*. Dotisk. Vlastním nákladem vydalo sdružení svolavatelů setkávání rodáků, 2002.

²⁵³ ŠLEHUBER, Jiří: *Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Stříteže a Bezděkova*. Dotisk. Vlastním nákladem vydalo sdružení svolavatelů setkávání rodáků, 2002.

V našem dětském věku v tom domě žila a prodávala papírnické zboží, špunty, kapslíky, pistole, nože, hračky, papír, obtisky, cukroví, šněrovadla, trička, špendlíky, připínáčky paní Elizabeta Krausová, zvaná Elinka, Židovka. Pamatuji se, jako velmi malé dítě, že k nám tato paní přišla někdy v neděli odpoledne na kus řeči s naší maminkou. Byli jsme napomínáni, abychom ji nezlobili. Tato bezbranná žena, menší, drobnější postavy, asi slečna, byla ve své dobrotě zneužívána. A tak nás často napomínali i učitelé na její žádost, abychom jí život neztrpčovali. Bylo to někdy tak a nutno to dnes sebekriticky říci, že jedni kupovali a druzí kradli, i když to byli jistě maličkosti a slečnu to ke krachu nepřivedlo. Slečna nosila pravý židovský čepce a dámský opasek, na něm železný kruh a v kruhu nejméně deset klíčů. V ruce mívala pěknou hůlčičku. Pokud pak nějaký uličník schválně otevřel a zavíral dveře, aby neustále rozeznával krámský zvoneček nebo zavolal: Elinka!, paní Elizabeta hbitě vyběhla, mávala hůlčičkou, klíče zvonily a provinilec se dával na zbabělý útěk na Špic nebo k Olišarům. Jednoho dne jsme ji uviděli, a vidím to do dneška, s velkou žlutou hvězdou na dlouhých šatech s nápisem JUDE, tj. česky Žid. Za několik týdnů tato dobrá žena zmizela tak jako všichni dolnokralovičtí Židé. Vícekrát již nás rozverné děti, ale ani sousedy a milé Kralovice neviděla. Stala se obětí šilenců, kteří plánovali tisíciletou říši, která jim vydržela 12 let. Zrovna tak zmizela i naše milá spolužákyně, buclatá dceruška pana doktora Grünfelda i se svými rodiči. Za války se v tomto obchodě prodávala zelenina a mléko, aby se potom dům i s vedlejším domem brašnáře pana Marhana stal majetkem rodu Vytisků.²⁵⁴

Za druhé světové války byli místní Židé odvezeni do koncentračních táborů. Vrátili se jen 4 z původních 38.²⁵⁵ Koncentrační tábor přežili Gustav Kraus, Klára Steinová, Arnošt Stein a chlapec Waldstein. Ostatní zahynuli převážně v Osvětimi.²⁵⁶

Zde příkládám vývoj počtu obyvatel a domů v Dolních Kralovicích.²⁵⁷

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G. 1. vyd.* Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

²⁵⁶ PLEVA, František. *ŽELIVKA naše řeka. 1. vyd.* Grafická úprava: František Pleva. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2003. 275 s. ISBN: 80-86559-22-X.

²⁵⁷ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G. 1. vyd.* Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

Vývoj počtu obyvatel a domů v Dolních Kralovicích ²⁵⁸			
Rok	Počet domů	Rok	Počet obyvatel
1654	21	1843	803
1757	26	1921	953
1843	84	1930	882
1921	142	1947	1437
1930	170		

²⁵⁸ KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A – G*. 1. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

5. Závěr

Za cíl své práce jsem si určila zmapovat osudy posledních židovských obyvatel ve Zruči nad Sázavou. Žilo jich zde několik desítek a činnost jejich náboženského spolku krutě přervala druhá světová válka.

Při studiu archivních pramenů jsem zjistila majetkové poměry židovských obyvatel Zruče, jejich povolání, jejich mimopracovní činnost a životopisná data. Snažila jsem se zjistit co nejvíce o rodinách, které před druhou světovou válkou ve Zruči žily. O některých jsem se dozvěděla více, o jiných jsem zjistila informací méně. Lépe se informace hledají o rodinách, které ve Zruči žily déle. Za příklad uvedu Ohrensteinovi. Tato rodina je ve zbraslavských a dolnokralovických matrikách zapsána od roku 1950. Mrzí mě, že v současnosti lze o židovských obyvatelích Zruče zjistit pouze suchopárný výčet dat. Nic bližšího již v dnešní době nelze zjistit.

Dnes ve Zruči nenajdeme žádnou připomínku toho, že zde v minulosti žili Židé. Kromě jmen na pomníku padlých, nic nepřipomíná jejich životy.

V roce 2012 si několik zručských občanů připomnělo výročí transportu zručských Židů. Místní sdružení Rodáků uspořádalo přednášku Marka Lauermanna na téma: „Konec židovské komunity ve Zruči nad Sázavou“. Byla to v poslední době jediná akce uspořádaná na toto téma. Myslím si, že by osvěty na toto téma mělo být více. Na oběti nacistické ideologie by se nemělo zapomenout. Jejich jména by měla být pro budoucí generace varováním.

Téma Židů ve Zruči nad Sázavou jsem zdaleka nevyčerpala. Zajisté by bylo možno podrobněji židovské osídlení podrobněji. A to především od počátku do 19. století. Ráda bych se tím do budoucna zabývala v rámci svého volného času. Pokud budu jednou učit, ráda bych přispěla k obecnému povědomí o židovské komunitě ve Zruči. Z vlastní zkušenosti vím, že většina osob v mém okolí nemá o židovském osídlení Zruče ani potuchy. Obávám se, že jen málokdo tuší, že na pomníku padlých jsou zaznamenána jejich jména. Doufám, že v budoucnu se toto změní. Myslím si, že by každý měl mít základní vědomosti nejen o Židech, ale i o historii města.

Použité prameny:

Archiv obce Zruč nad Sázavou

Pamětní kniha obce 1902 – 1945

Pamětní kniha obce 1945 – 1989

Inv.č. 151, Židé (vyhlášky, zákazy, seznam Židů), 1939 - 1945

Inv.č. 140, 2. Světová válka (oběžníky, vyhlášky, novinové články, sběr zvonů, jazyková úprava), 1939 – 1945

Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích dostupné z -
<http://www.badatelna.cz/fond/1073>

JANATOVÁ, Jiřina. *Almanach 1918 - 1998: 80 let ve Zručí nad Sázavou a okolí*. 1998. vyd. Grafická úprava: Jiří Ullmann. Vydal Městský úřad Zruč nad Sázavou jako přílohu Zručských novin č.1/1999, 1999.

ŠLEHUBER, Jiří: *Pojďte se mnou do našich Dolních i Horních Kralovic, Příseky, Stříteže a Bezděkova*. Dotisk. Vlastním nákladem vydalo sdružení svolavatelů setkávání rodáků, 2002.

Rozhovor s panem Josefem Sůvou (listopad 2011)

Rozhovor s panem Josefem Kratochvílem (leden 2012)

Dopis Jaromíra Krýzy zaslaný redakci zručských jako reakce na článek: MLADÝ, Bohumil. Jak jsem prožil konec války. *Zručské noviny*. 2005, roč. 10, 07/08 2005, s. 5.

Použitá literatura:

BROŽA, Vojtěch a kol. *Přehradý Čech, Moravy a Slezska*. 1. vyd. Liberec: Knihy 555, 2005. 256 s. ISBN: 80-86660-11-7.

FIEDLER, Jiří: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Praha, ISBN: 80-900895-1-8

KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení židovské otázky“ v Čechách a na Moravě“. In: Miloš Pojar: Stín šoa nad Evropou. Sborník přednášek uvedených ve Vzdělávacím a kulturním

centru Židovského muzea v Praze v lednu 2000 až v prosinci 2001. Židovské muzeum Praha: 2001

KÁRNÝ, M. a kol.: *Terezínská pamětní kniha, Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941 – 1945*, 2 svazky, Praha 1945

KREJČOVÁ, Helena, Jana SVOBODOVÁ a Anna HYNDRÁKOVÁ. *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty*. V nakladatelství Maxdorf vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. ISBN 80-85800-82-9.

KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 1. Díl A - G*. 1. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

KUČA, Karel. *Města a Městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: 8. Díl V - Ž*. 1. vyd. Praha: Libri, 1996. ISBN 80-85983-1-3.

PLEVA, František: *Toulky vrchovinou*. 2. vyd. Grafická úprava: František Pleva. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2007. 337 s. ISBN: 978-80-86559-65-0.

PLEVA, František: *Sázava milovaná*. 1. vyd. Grafická úprava: František Pleva a Lukáš Bártů. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2005. 365 s. ISBN: 80-86559-38-6.

PLEVA, František. *ŽELIVKA naše řeka*. 1. vyd. Grafická úprava: František Pleva. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, 2003. 275 s. ISBN: 80-86559-22-X.

ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, Eva SCHMIDTOVÁ-HARMANNOVÉ, Avigdor DAGAN a Milan ŠIMEČKA. *Osud Židů v Protektorátu 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Vydal Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v nakladatelství Trizonia, 1991. ISBN 80-900953-7-2.

ROZKOŠNÁ, Blanka a Marek LAUERMAN. *Židé na Kutnohorsku: Osídlení na Kutnohorském venkově*. 1. vyd. Klub Rodáků a Přátel Kutné Hory, 2008. 83.s. ISBN 8090523005.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Vydal Státní úřad statistický v komisi knihkupectví Bursík a Kohout v Praze. Státní tiskárna v Praze.

SMÍTKA, František, HUDCOVÁ, Jiřina, FIŠER, František a kol. *Zruč n. Sáz. včera a dnes*. 1. vyd. Praha 1.: Tiskařské závody, 1984. 41 s. ISBN 0320503485. Kultura a společnost

SOUČEK, Václav, ŽÍLA, Zdeněk. *Zruč nad Sázavou v boji za svobodu*. 1. vyd. Zruč nad Sázavou: Odbočka svazu osvobozených politických vězňů, 1946.

Periodika:

Krásné město: Časopis přátel Kutné Hory

Závodní časopis Sázavan

Zručské noviny

Internetové zdroje:

www.fotohistorie.cz

www.holocaust.cz

www.jiriorten.cz

www.mesto-zruc.cz

www.nasinebocizi.cz

Seznam obrazových příloh:

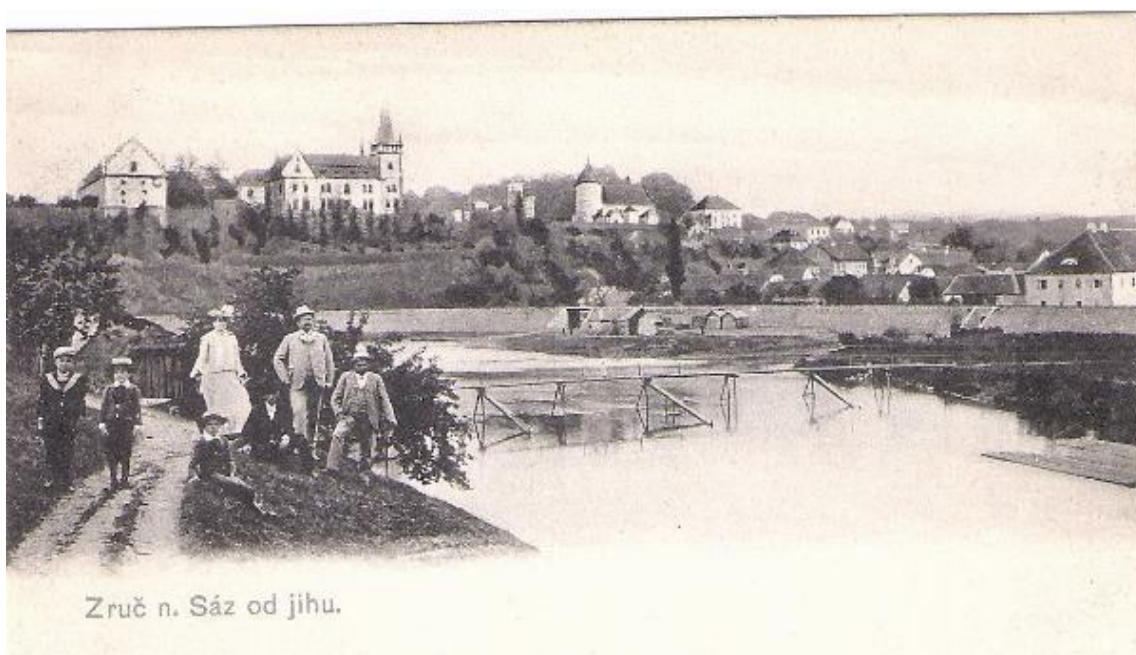
1. Zruč nad Sázavou v roce 1903, foto: Josef Bartl
2. Zruč nad Sázavou v roce 1925
3. Zruč nad Sázavou v roce 1939
4. Jakub a Anna Ohrensteinovi s rodinou
5. Jakub Ohrenstein v roce 1925 před svým obchodem ve Zručí nad Sázavou
6. Pomník padlých ve Zručí nad Sázavou

Pomník padlým ve Zručí nad Sázavou je rozdělen na tři části. Uprostřed jsou zaznamenána jména padlých v první světové válce.

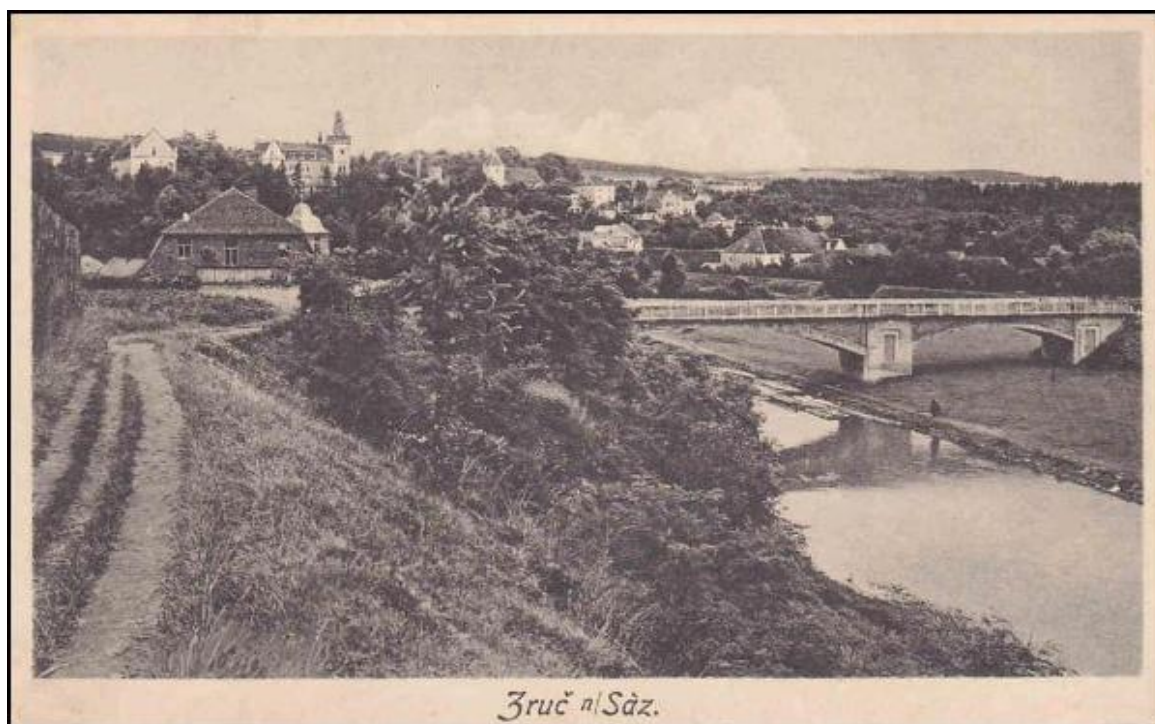
Dole jsou připomínána jména padlých ve druhé světové válce.

Po obou stranách pomníku jsou zapsáni Židé, kteří nepřežili druhou světovou válku.
7. Plánek židovského osídlení ve Zručí nad Sázavou před druhou světovou válkou

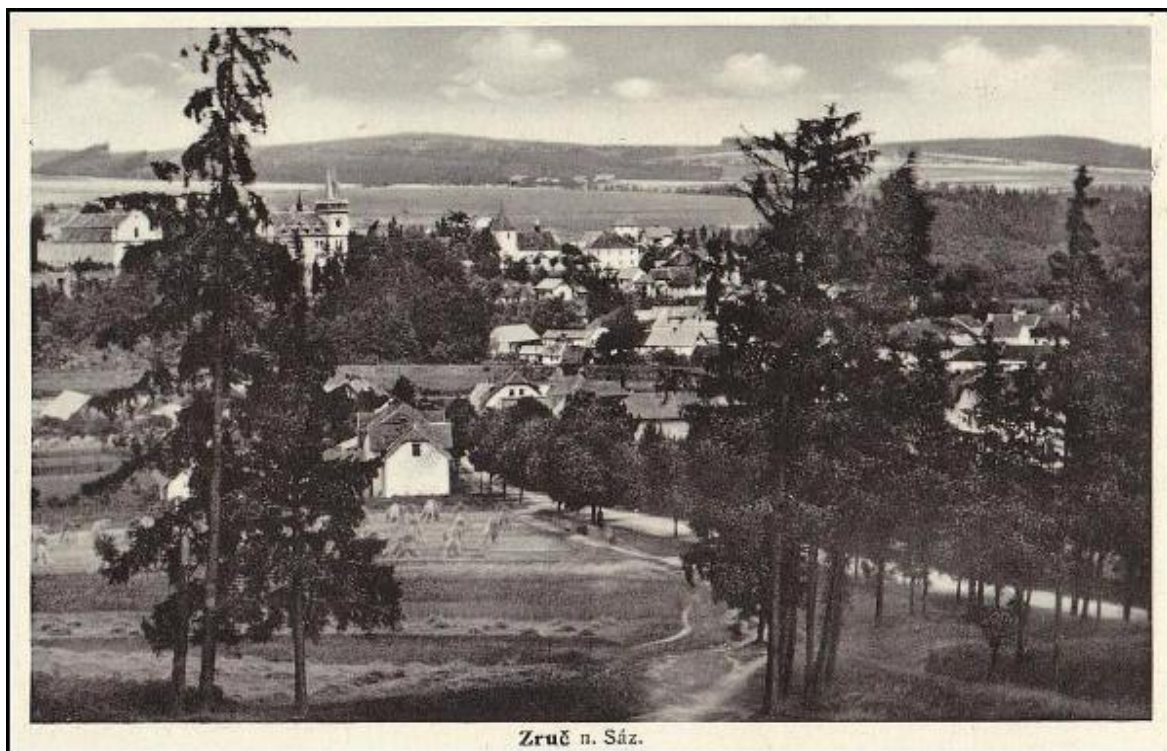
Příloha č. 1.

Příloha č. 2.

Příloha č. 3.

Příloha č. 4.

Příloha č. 5.

Příloha č. 7.

